

DOWN TO earth

 milieudefensie
voor veranderaars

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 12 | april 2021

64

milieu | mensen | meningen

Wie bepaalt

**de waarde
van de aarde?**

LUISTER NAAR
inheemse activisten

PERMACULTUUR
in Pakistan

ZET JE GELD
op groen

*“Als een plek onherkenbaar is veranderd,
en alle hoop verdwenen lijkt te zijn, kan
het toch de mogelijkheid van een ander
soort leven in zich dragen.”*

In het boek *Islands of Abandonment* (2021)
Beeld: Thomas Windisch, 'Once the roof is gone', uit de serie *Lost Places*.

1. Rinske Bijl, redacteur. 2. Vincent Bijlo, column. 3. Michiel Bussink, Recept. 4. Carolien Ceton, hoofdredacteur. 5. Raphaël Drent, fotograaf. 6. Robert Elsing, fotograaf. 7. Renske de Greef, strip. 8. Anne Havelaar, De Activist. 9. Rosa Hofgärtner, freelancer. 10. Hidde Jansen, freelancer. 11. Wendy Koops, Media. 12. Wilma van der Maten, freelancer. 13. Emma Meelker, freelancer. 14. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 15. Bas van der Schot, cartoon. 16. Thomas van Slobbe, column. 17. Pépé Smit, illustrator. 18. Roos van Tongerlo, redacteur. 19. Hilde Wijnen, Consument. 20. Marianne Wilschut, Kort.

Lara Wolters wil een zorgplicht voor bedrijven 8

Bedrijven zijn verantwoordelijk voor alle milieuschade die ze aanrichten, ook elders in de wereld. Dus moeten ze zelf aantonen wat ze hebben gedaan om die schade te voorkomen, vindt Europarlementariër Lara Wolters. Haar initiatiefwet voor een zorgplicht voor bedrijven werd met een ruime meerderheid door het Europelement aangenomen.

26 Permacultuur in Pakistan

De landbouwsector in Pakistan is zwaar verouderd, waardoor een voedseltekort dreigt. Drie broers verruilden hun snelle zakenleven in Londen voor een biologische boomgaard op hun moeders geboortegrond. Dit project is het begin van de oplossing, vinden de broers.

30 Waar laten we het kernafval?

Kernenergie wordt voorgesteld als ‘schoon’ alternatief voor fossiele brandstof. Maar dan gaat men voorbij aan het afval, dat nog zeker honderdduizend jaar gevaarlijk blijft. Tegen die tijd is de kans groot dat de menselijke beschaving zoals wij die kennen niet meer bestaat. Hoe beschermen we de levende wezens van de toekomst tegen het afval wat wij hebben achtergelaten?

Klimaatracisme

Als zelfbenoemd ambassadeur van de Papoea’s kaart Raki Ap het onrecht aan dat zijn volk is aangedaan. Het is tijd dat politieke partijen en milieuorganisaties naar inheemse activisten gaan luisteren en hun zorgen serieus nemen. “Ik heb van mijn eigen leven geleerd hoe gevaarlijk stilte kan zijn.”

19 De Activist Tegengeluid

De een schreeuwt linkse teksten om de orde te verstoren, de ander hoopt door schoonheid verbinding te laten ontstaan. Toch hebben punkzanger Abel van Gijlswijk, singer-songwriter Shishani Vranckx en componist Merlijn Twaalfhoven meer gemeen dan je denkt: ze geloven alle drie in de kracht van muziek.

20 Koop de grond vrij

Veel groene initiatieven lopen stuk op de hoge grondprijs. Gek eigenlijk, dat de markt bepaalt wie een stuk grond mag gebruiken, vinden de mensen achter het Veerhuis in de Betuwe. “Degene met het meeste geld is niet per se degene met het beste plan.” Ze besloten de grond onder het Veerhuis uit de economie te halen.

en verder

- 02 Het citaat: *Nieuw leven*
- 06 Brieven
- 06 Schot
- 07 Strip
- 10 Kort
- 12 Groene maatregelen
- 13 Commentaar: Zilvervisje
- 38 Recensie: *KliFi*
- 39 Media: *Wood*
- 41 Recept: Voorjaarssalade
- 42 Consument: Groen geld
- 47 Vincent Bijlo belt een grutto

34 Lezen in de lockdown

Dankzij de Maand van de Filosofie en de Maand van het Natuurboek storten uitgeverijen een lawine aan groene boeken over ons heen. *Down to Earth* gidst je door het aanbod.

44 Groene gewoonten

Natuurlijk zijn we dolblij als de coronamaatregelen opgeheven worden en het normale leven eindelijk terugkomt. Al die slechte gewoonten die we hebben opgebouwd zetten we dan gauw overboord. Maar de lockdown bracht ons ook goede gewoonten. Welke gewoonten houden we er liever in?

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Boskalis voor de rechter

Als mede-eiser in het proces tegen Shell was ik opgetogen over onze overwinning. Maar nu zie ik in *Down to Earth* #63 dat zich alweer een nieuwe rechtszaak aandient, tegen het schandalige gedrag van Boskalis in Indonesië. Grote kans om te winnen, lijkt me zo, zeker door de precedentwerking van de Shell-uitspraak. U kunt altijd een beroep op me doen voor deelname.

Cornelie Bos

Foutje

In het artikel over waterstof in *Down to Earth* #63 kwam ik een onduidelijkheid tegen. Er staat: “Daardoor komt bij verbranding van groene waterstof geen CO₂ vrij, maar alleen onschadelijke waterdamp.” Volgens mij is dat niet helemaal juist en bedoelt de auteur hier dat bij de productie van groene waterstof geen CO₂ vrijkomt. Het onderscheid tussen grijze

en groene waterstof slaat op de wijze waarop het is geproduceerd en beiden veroorzaken geen CO₂ bij de verbranding als ik het goed heb.

Hans van Rijn, Amsterdam

Naschrift redactie: Er is inderdaad een foutje in het artikel geslopen: het gaat hier over de productie en niet over de verbranding. Dank voor uw scherpe blik!

Koninklijke hoerenloper

Het moet mij als donateur toch even van het hart. Prima dat Vincent Bijlo schrijft over de mogelijkheid van het jagen na de avondklok. Maar wat is de toevoeging van “koninklijke hoerenloper” aan dit artikel? Dit is een ongepaste vorm van schrijf-vrijheid in het Milieudefensie-blad. Het gaat in dit artikel niet over prins Hendrik, maar over de wijze waarop de zwijnen heringevoerd zijn in Nederland. Een rectificatie zou op zijn plaats zijn voor deze uitspraken.

Hans Gruijters

Naschrift Vincent Bijlo: Tot mijn spijt valt er niets te rectificeren. Prins Hendrik was een, dat is een publiek geheim, notoire koninklijke hoerenloper. Koningin Wilhelmina liet persoonlijk dames van lichte zeden voor hem bestellen. Waarom zou een wild zwijn dat niet mogen zeggen? Ik heb het talloze gerenommeerde historici ook horen zeggen.

Veganistisch vruchtenbrood

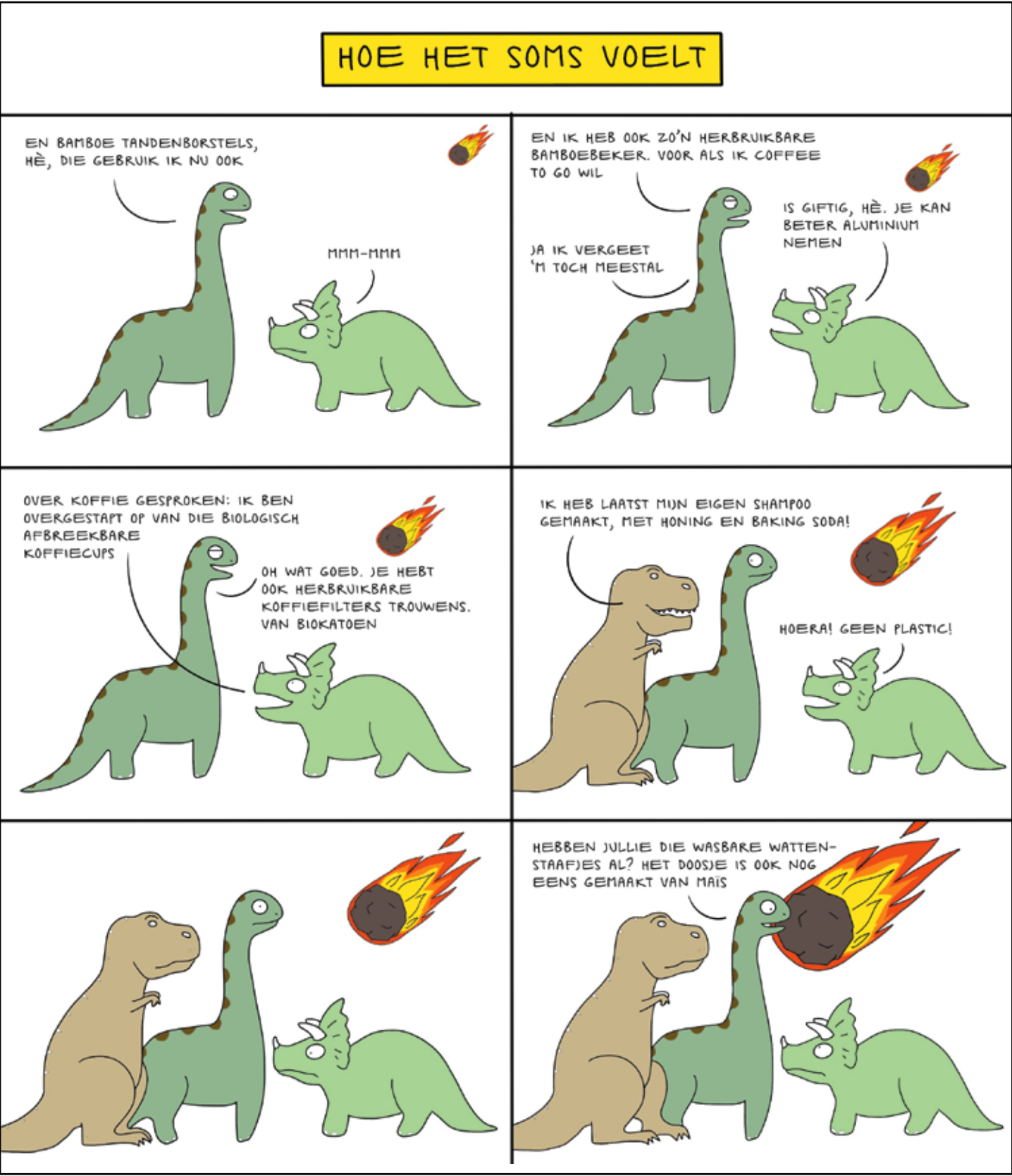
Wat een heerlijk nummer (*Down to Earth* #63) viel er vanmorgen op mijn deurmat! Ik verbaas mij er wel over dat er in het recept voor vruchtenbrood zowel eieren als zuivel gebruikt worden. Brood is zó makkelijk plantaardig te maken... en zuivel zó slecht voor het milieu. Zou het niet mooi zijn om de lezer te inspireren met alternatieven?

Odile Ridderinkhof

Piepschuim

Een onderwerp dat ik tot nu toe mis in *Down to Earth* is piepschuim. Ik ben vaak bezig zwerfafval op te ruimen en het is ontzettend hoeveel piepschuim door de wind over het water wordt aangevoerd. Waarom is er eigenlijk geen wetgeving die de fabrikanten verplicht om het spul met natuurlijke grondstoffen te vervaardigen? Ik begrijp wel dat Milieudefensie niet overal aan kan werken, en ik, wat doe ik in mijn eentje? Ik kan alleen maar rapen en redden wat er te redden valt.

Dick Kortekaas, Haarlem

“Bedrijven moeten aantonen wat ze hebben gedaan om schade te voorkomen”

Rekening houden met mens en milieu moet voor bedrijven verplicht worden, vindt Europarlementariër Lara Wolters (PvdA). Vriendelijk vragen is niet meer van deze tijd. Met steun van een ruime meerderheid in het Europees Parlement diende ze een wetsvoorstel in voor een Europese zorgplicht voor bedrijven. Die wet gaat er komen. “Onze markt, onze regels.” Tekst **Roos van Tongerloo** Beeld **Pépé Smit**

Wat houdt de wet precies in? “We willen een zorgplicht-wet voor alle bedrijven die op de Europese markt zaken willen doen. Zo word je als bedrijf verplicht om rekening te houden met mens en milieu. In de praktijk willen we dat bedrijven hun hele aanvoerketen scannen, op zoek naar waar mogelijk schade kan worden aangericht, mensenrechten worden geschonden of corruptie en omkoping kunnen plaatsvinden. En als bedrijven issues of pijnpunten ontdekken, moeten ze daar wat aan doen: voorkomen als dat nog kan, maatregelen nemen als er misstanden in de keten worden ontdekt, en als het al te laat is slachtoffers compenseren. De bewijslast komt met deze wet bij het bedrijf te liggen. Zij moeten zelf aantonen wat ze hebben gedaan om schade te voorkomen. We baseren ons op alle grote verdragen die gaan over milieu en klimaatverandering. In de ketens kan bijvoorbeeld sprake zijn van ontbossing, illegale houtkap, of het lozen van chemische stoffen in de natuur. En overmatige CO₂-uitstoot natuurlijk. Mensen zijn verantwoordelijk voor het afbrokkelen van de biodiversiteit en de opwarming van de

aarde. De zorgplicht gaat echt over mens én milieu: een onverantwoorde (bio)-industrie is ook deels de reden dat we nu met een pandemie te maken hebben. Zo groot zijn de gevolgen al, zelf voor onze gezondheid.”

Die omgekeerde bewijslast doet me denken aan de zaak tegen Shell die door Milieudefensie en vier Nigeriaanse boeren werd aangespannen. Shell zag dat het misging met lekkende olieleidingen, maar is niet (pro)actief geweest. Voorkomt de nieuwe wet dit?

“Ja! Met deze wet kun je het moederbedrijf inderdaad aansprakelijk houden. Waar het ons om gaat is dat het bedrijf kan bewijzen dat ze er alles aan gedaan hebben en dat er vooral geen misstanden zijn genegeerd. Dus als ngo’s bij je hebben aangeklopt en journalisten en klokkenluiders van zich hebben laten horen, kun je die verhalen niet in een la stoppen en doen alsof er niets aan de hand is. Dat moet stoppen.”

Waarom was dit niet eerder verplicht? De OESO vraagt dit toch al jaren van bedrijven?

“Omdat de landen die mee hebben gedaan aan het opstellen van die richtlijnen niet

wilden dat het verplicht zou worden, waarschijnlijk omdat ze bezorgd zijn over de concurrentiepositie van hun eigen bedrijven. Ze hielden het liever bij een mooi streven, zonder dat er aansprakelijkheid bij kwam kijken. Maar hé, dit was wel in een andere tijd. Tien jaar geleden werd wel bericht over die misstanden in waardeketens, maar milieubewustzijn en de klimaatcrisis stonden nog niet zo hoog op de agenda. Er heerste toen een veel liberaler idee van vrije handel – vriendelijk vragen maar niet afdwingen – waar we gelukkig van zijn teruggekomen omdat we zien wat de gevolgen daarvan zijn. Het politieke klimaat is nu anders: consumenten stellen hogere eisen. En onze wet laat zien: je kunt nu wél een parlementaire meerderheid krijgen voor een plicht.”

De kwetsbare concurrentiepositie van Europese bedrijven wordt vaak als argument gebruikt als het gaat om de vraag rekening te houden met mens en milieu. Terecht?

“Nee! We hebben een markt van 450 miljoen mensen in Europa! Onze consumenten uit 27 landen zijn een macht waar we niet verlegen over hoeven te doen. We hebben verdorie een van de grootste markten ter

wereld, dus laten we die macht gebruiken. De zorgplicht moet dan ook niet alleen gelden voor Europese bedrijven, maar ook voor bedrijven van buiten Europa die op onze markt willen handelen. Zo komen er bijvoorbeeld geen producten Europa binnen die het resultaat zijn van Oeigoerse dwangarbeid. Je kunt dus niet je hoofdkantoor verplaatsen naar buiten Europa om aan de zorgplicht te ontsnappen. En ook bedrijven hebben er belang bij verantwoordelijker te ondernemen. De reputatieschade voor een bedrijf en de juridische kosten als er iets misgaat zijn potentieel enorm. Onze markt, onze regels.”

Hoe handhaaf je zo’n zorgplicht?

“Met doortastende toezichthouders, die er op nationaal niveau op toezien dat bedrijven zich aan de regels houden en in Europees verband samenwerken. Dat zijn de mensen met wie een bedrijf kan sparren als ze vragen hebben over de zorgplicht of hulp nodig hebben bij het maken van keuzes. Het is geen heksenjacht: het gaat om intentie en

proactiviteit. De toezichthouders hebben trouwens wel genoeg gereedschap in hun kist om boetes uit te delen of bedrijven toegang tot de Europese markt te ontzeggen als een bedrijf met de pet gooit naar de zorgplicht of aan greenwashing doet.”

In de wet staat ook dat slachtoffers compensatie krijgen. Hoe werkt dat?

“Het probleem is vaak dat slachtoffers zich niet bewust zijn van hun rechten. Ngo’s en maatschappelijke organisaties zijn dus heel belangrijk, omdat die mensen kunnen uitleggen wat hun rechten zijn. In de zorgplichtwet staat ook dat zij met hun bevindingen terecht kunnen bij een soort Europese klachtenlijn en zo namens slachtoffers in actie kunnen komen.”

Hoe zie jij de rol van milieuclubs en mensenrechtenorganisaties bij de totstandkoming van een zorgplicht? Hebben zij de tijd rijp gemaakt?

“Enorm! Ik zit pas sinds juli 2019 in het Europees Parlement. Die zorgplichtwet was een hele kluit, maar ik kan wel zeggen dat ik stond op de schouders van reuzen. Er zijn bijvoorbeeld ngo’s verenigd in de European Coalition for Corporate Justice, die heel veel voorbereidend werk hebben gedaan. Bovendien hebben ngo’s met acties en onder-

zoeken heel veel werk verzet. Zo hebben ze de maatschappelijke druk opgevoerd en het politieke klimaat beïnvloed. Ook door keer op keer aan te kloppen bij de Europese Commissie. Ik denk dat de door hen veranderende verhoudingen ook absoluut hebben bijgedragen aan de beslissing van de rechter in de zaak van Milieudefensie tegen Shell Nigeria. Zonder de progressieve beweging was dit heel moeilijk geweest. Vaak ben je toch niet opgewassen tegen de macht en het geld van de lobby’s uit het bedrijfsleven, maar zij gaven zoveel energie: go, go, go! Het kan wél!”

Wanneer gaat de wet gelden?

“Je moet de zorgplicht zien als een soort spoorboekje voor de Europese Commissie. Wij kunnen geen kant-en-klare wetten presenteren, maar wel een voorzet doen. Omdat dit voorstel door zo’n grote meerderheid in het parlement wordt ondersteund, kunnen we de commissie wel dwingen ermee aan de slag te gaan. In juni komen ze met een officieel wetsvoorstel. Spannend, want dan moeten we nog maar zien of we het eens zijn met de aanpassingen van de Commissie én onderhandelen met de lidstaten. Maar de zorgplicht komt er zeker, want als ik nou in juni vind dat ze er te veel aan hebben gesleuteld, ga ik het allemaal weer terug veranderen.” □

POLEN

Kappen van oerbos hervat ondanks EU-verbod

De Poolse regering heeft toestemming gegeven voor het kappen van bomen in Białowieża. Dit woud op de grens met Wit-Rusland is het grootste oerbos van Europa en het onderkomen van wolven en wisenten, de Europese bizons. In 2018 had het Europese Hof van Justitie beslist dat Polen niet meer mocht kappen in het woud. De regering zegt nu de bomen te willen kappen om paden vrij te maken en de bomen te beschermen tegen een schadelijke schorskever. Milieuorganisaties zetten hun vraagtekens bij de plannen van de regering. Zij denken dat de regering de bomen wil

kappen om ze te verkopen. Zelfs als de overheid alleen de keverplaag zou willen aanpakken, dan nog vinden ze dat een oerbos geen management nodig heeft en onaangetast moet blijven. De kapvergunning werd afgegeven op de honderdste verjaardag van het nationale park. Natuurbeschermers van Fundacji Dzika Polska (Stichting Wild Polen) zien dat als een klap in het gezicht van natuurbeschermers en een provocatie van de Europese Unie. Zij hopen nu dat de Unesco en de Europese Commissie snel met een reactie komen.

MARTINIQUE

Woede over verjaring gezondheidsclaim

Duizenden inwoners van Martinique zijn eind februari de straat opgegaan uit protest tegen de mogelijke verjaring van hun gezondheidsclaim. Ze liepen gezondheidschade op door het bestrijdingsmiddel chlordecone, wat tussen 1972 en 1993 op het Frans-Caribische eiland en het buureiland Guadeloupe werd gebruikt om snuitkevers te weren van bananenplantages. Chlordecone, ook wel bekend onder de naam Kepone, wordt door de Wereldgezondheidsorganisatie gelinkt aan meerdere vormen van kanker. Martinique heeft wereldwijd verhoudingsgewijs de meeste gevallen van prostaat-, maag- en alvleesklierkanker. Ook veroorzaakt het bestrijdingsmiddel onvruchtbaarheid en geheugenverlies. Dat het middel schadelijk is voor de volksgezondheid was al in 1972 bekend. Toch is het twee decennia lang gebruikt op de eilanden. De stof, die langzaam afbreekt, wordt nog steeds aangetroffen in de bodem, rivieren en kustwateren. In 2019 sprak de Franse president Emmanuel Macron nog van een milieuschandaal, waarvoor de overheid haar verantwoordelijkheid moet nemen. Maar na jarenlang juridisch getouwtrek is de zaak nu waarschijnlijk verjaard, bleek onlangs op een hoorzitting. Tot woede van de eilandbewoners, die overwegen een beroep te doen op het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

Oost-Afrika: Ruim 263 organisaties roepen Total en het Chinese nationale oliebedrijf op af te zien van de aanleg van een oliepijp **+++**
Brazilië: Delen Amazone-regenwoud staan te koop op Facebook **+++** Landrechtenactivist **Isac Temb ** vermoord door leger **+++**
Ecuador: ING en Credit Suisse trekken zich terug uit olieproject in Amazonegebied **+++** **Europa:** Schip met honderden kalveren doobert maanden op Middellandse Zee vanwege blauwtongbesmetting **+++** **Wetenschappers** in actie tegen bijenrichtlijn EU die nadelig zou zijn voor hommels en andere bestuivers **+++** **Frankrijk:** Vegetarische schoolmaaltijd jaagt ministers op de kast **+++** **Supermarktketen Casino** aangeklaagd door inheemse groepen uit het Amazonegebied vanwege het verkopen van vlees gelinkt aan ontbossing **+++** **India:**

AUSTRALIË

Voor de rechter om kolenmijn

In Australië hebben acht tieners de staat aangeklaagd omdat zij vinden dat de overheid verzaakt in haar plicht burgers te beschermen tegen klimaatverandering. Aanleiding voor de rechtszaak is de mogelijke uitbreiding van de Vickery-kolenmijn in New South Wales. Die uitbreiding zou 100 miljoen ton CO₂-uitstoot veroorzaken. Als de tieners, die worden aangevoerd door de 16-jarige Anj Sharma, de zaak winnen kan dat gevolgen hebben voor de goedkeuring van andere fossiele brandstof-projecten Down Under. Omdat de tieners nog minderjarig zijn worden ze bijgestaan door zuster Brigid Arthur, een 86-jarige non die voor deze zaak als hun voogd optreedt.

WERELD

Delven van bitcoins slurpt energie

Virtuele munten zijn zeer milieubelastend. Volgens de Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index, een tool van de Cambridge Universiteit die het energiegebruik van bitcoins bijhoudt, komt er bij het delven van de virtuele munt evenveel CO₂ vrij als Argentinië in een jaar uitstoot. De bitcoin werkt op basis van blockchain, een soort collectief logboek waarin alle deelnemers samen alle transacties bijhouden. Om elke aanvulling veilig te verwerken, moet een complexe wiskundige formule worden opgelost. Wereldwijd staan speciale computersystemen daarvoor de hele dag door berekeningen uit te voeren. Dat heet minen of delven en kost veel stroom. Mede door de groeiende populariteit van bitcoins is het minen en dus ook het energieverbruik flink gegroeid. Volgens onderzoekers is dat vergelijkbaar met het energieverbruik van een land als Ierland.

Ingenieur maakt bakstenen van plastic afval

De Keniaanse ingenieur Nzambi Matee laat zien dat je met plastic meer kunt bouwen dan alleen lego. Met haar bedrijf Gjenje Makers maakt ze van plastic afval bakstenen die even sterk zijn als beton, maar lichter en minder bros en daardoor zeer geschikt voor bestrating. Voor haar plastic bakstenen verhit Matee een mengsel van plastic afval en zand. "Ik was het zat om toe te kijken en wilde mijn steentje bijdragen", zegt Matee tegen EcoWatch. In de Keniaanse hoofdstad Nairobi is plastic afval een groot probleem. Zo is bij 50 procent van het vee dat in de buurt van de stad leeft plastic in de maag aangetroffen. In 2017 deed de regering al plastic tasjes in de ban, maar dat is vooralsnog een druppel op een gloeiende plaat.

WERELD

Warme Golfstroom op zijn zwakst in 1000 jaar

De Warme Golfstroom, een krachtige stroming in de Atlantische Oceaan die invloed uitoefent op het klimaat in Europa, is in 1000 jaar niet zo zwak geweest. Op langere termijn kan dit in Europa leiden tot drogere zomers en strengere winters, concluderen onderzoekers in het blad *Nature Geoscience*. De Warme Golfstroom voert warm water vanaf de evenaar via de Golf van Mexico richting het Noordpoolgebied om afgekoeld weer terug te stromen. Door het

smelten van de ijskappen in het Noordpoolgebied mengt een grote hoeveelheid zoet smeltwater zich nu met het zoute zeewater. Daardoor zakt de stroming minder makkelijk de oceaan weer in en wordt de Golfstroom, die ook wel de transportband van het klimaat wordt genoemd, steeds zwakker. Tegen het einde van deze eeuw is de circulatie van de Golfstroom mogelijk met bijna de helft zwakker geworden.

NEDERLAND

Minder padden doodgereden dankzij avondklok

De avondklok blijkt een zegen te zijn voor trekkende padden. Terwijl de amfibieën ieder voorjaar massaal sneuvelen in het verkeer, worden er door de lockdown nu minder diertjes platgereden. Dat constateren de paddenwerkgroepen van IVN Natuureducatie. De paddentrek is een jaarlijks fenomeen. Als de dieren ontwaken uit hun winterslaap, gaan ze 's nachts op weg naar water om daar te paren en eieren af te zetten. Aanvankelijk maakten vrijwillige paddenoverzetters zich zorgen over de avondklok omdat zij dan niet 's avonds op pad kunnen om de dieren te helpen veilig over te steken. Er werd zelfs door enkele groepen ontheffing van de avondklok gevraagd. Maar hun zorgen bleken mee te vallen omdat er door de avondklok minder verkeer op de weg is. Een broodnodig lichtpuntje, stelt IVN, het gaat namelijk niet goed met de amfibieënpopulaties in Nederland. Zo is sinds 2008 het aantal padden gehalveerd. Verlies aan leefomgeving, klimaatverandering en toenemende verkeersdrukke zijn daar waarschijnlijk de oorzaak van.

22-jarige klimaativist gearresteerd voor steun aan protesterende boeren **+++** **Nederland:** Staatsbosbeheer ziet scherper toe op gebruik menggranulaat met plastic in wandelpaden **+++** Productie van **groene stroom** sterk toegenomen **+++** Maaltijdbezorger **Just Eat Takeaway** investeert in kweekvlees **+++** **Noordpool:** IJsberen verbruiken door smeltend ijs viermaal zoveel energie om te overleven **+++** **VS:** Vier Amerikaanse staten willen straffen voor klimaativisme verhogen **+++** **Californische stad** Petaluma verbiedt aanleg nieuwe benzinstations **+++** **Pepsi** en **Coca-Cola** voor de rechter in Californië wegens plasticvervuiling **+++** **Wereld:** Een derde van de zoetwater-vissen met uitsterven bedreigd **+++**

Duurzame maatregelen stuiten vaak op weerstand. De uitvoering zou te duur zijn of sommige mensen duperen, terwijl de voordelen voor het milieu twijfelachtig zijn. Onzin, zeggen milieclubs: de baten zijn de kosten meer dan waard. *Down to Earth* bekijkt groene regels van alle kanten. Deze keer: de tuintegeltaks.

Tuintegeltaks

Door wateroverlast en hittestress klinkt in steeds meer gemeenten de roep: tuintegels eruit, groen erin. Maar hoe bereik je mensen in hun voor- en achtertuin? Met een belasting op tegels? Of werkt een vrijwillige aanpak toch beter?

Tekst **Hidde Jansen**

Beeld **Shutterstock**

Een belasting op het verharden van je tuin. Of omgekeerd: een belasting-voordeel, wanneer je je tuin vergroent. De tuintegeltaks dook de afgelopen jaren meerdere malen op in de media en politiek. Onder andere de Partij voor de Planten, verschillende lokale politici en de Algemene Waterschapspartij toonden zich voorstander van een belasting op verstenen van de tuin. Doel van de tegeltaks is om hittestress en wateroverlast in stedelijk gebied te beperken en meer ruimte te maken voor biodiversiteit. Helemaal nieuw is het idee niet. In de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen worden inwoners al jaren aangeslagen voor een versteende tuin. Wie kan aantonen dat een deel van zijn of haar tuin groen is, betaalt minder belasting. Als wethouder van het Brabantse Aalburg (inmiddels gemeente Altena) opperde Pim Bouman in 2017 het idee voor het zwaarder belasten van verharde tuinen. “We kampten destijds net als andere gemeenten met wateroverlast door toenemende hoosbuien. Met name in de versteende dorpskernen liepen kelders en huiskamers onder water.” In een nota over de gemeentelijke riolering werd vooruitgeblikt op mogelijke toekomstige maatregelen tegen wateroverlast, zoals het aanpassen van het belastingstelsel.

Bouman: “Ik heb toen de suggestie gedaan om de rioolheffing voortaan te baseren op de hoeveelheid verharding die mensen in hun tuin hebben in plaats van op de hoeveelheid afvalwater die ze lozen. Geen nieuwe belasting dus, maar een herziening van een bestaande heffing.” Toen de lokale media het idee oppikten, merkte Bouman hoe gevoelig het lag. “Het werd al snel een tuintegeltaks genoemd. Dat allitereert lekker en leverde veel discussie op. Aan de ene kant klonk het: ‘Belachelijk, een tuintegel belasten, hoe kun je dat nou doen?’ en ‘Waar houdt het op!’. Maar een ander deel had er juist begrip voor en kon de redenering wel volgen.” De tegeltaks in Aalburg kwam er uiteindelijk niet. Bouman: “Vanwege de gemeentelijke fusie hadden we andere prioriteiten en is de bestaande rioolheffing behouden.”

Onbegonnen werk

Een heilloze weg, noemt gepensioneerd stadsecoloog Wout Veldstra het invoeren van een tuintegeltaks. “Een belasting organiseren kost ontzettend veel geld en administratie. Veel gemeenten zijn momenteel al

overbelast met taken die vanuit Den Haag over de schutting worden gegooid. Zonder dat er budget bijkomt. Het heeft geen enkele zin om gemeenten met nog een belasting op te zadelen.” Ook de handhaving is volgens Veldstra onbegonnen werk. “Nederlanders zijn niet automatisch geneigd te doen wat de overheid ze opdraagt. Het is een nationale sport regels te ontwijken of te ontduiken. Dat een tegeltaks in Duitsland wel werkt, komt mede doordat de heffing al is ingeburgerd en Duitsers een stuk gezagsgetrouwer zijn.” In plaats van een opgeheven vinger gelooft Veldstra meer in een inspirerende en motiverende aanpak, zoals hij hanteert met de door hem opgerichte Stichting Steenbreek. Daarmee bindt hij sinds 2013 de strijd aan met de teruglopende biodiversiteit en toenemende verstenen in steden. Veldstra: “Gemeenten willen vaak wel vergroenen, maar hebben weinig grip op wat er bij inwoners achter de schutting gebeurt. Aan de hand van satelliet- en infraroodbeelden maken we de verstenen in stedelijk gebied inzichtelijk.” Volgens Veldstra schrikken veel gemeenten als ze met de cijfers worden geconfronteerd. “Met name in oudere stadsdelen ligt soms wel 80 tot 90 procent van de tuinen vol stenen.” Steenbreek adviseert gemeenten ook hoe zij inwoners enthousiast kunnen krijgen voor onttegeling. Inmiddels hebben zich 170 gemeenten bij Steenbreek aangesloten. Dat resulteerde in talrijke initiatieven, van het NK Tegelwippen tot acties waarbij inwoners tegels kunnen inleveren in ruil voor een boom of korting op een regenton. Sommige gemeenten bieden zelfs een heuse tegelophaalservice.

Geen belasting, maar een verbod

Hoewel de tuintegeltaks nergens in Nederland is ingevoerd, laat niet elke gemeente het bij vrijwillige acties en initiatieven. Zo mogen inwoners van Amsterdam Oud-West binnenkort nog maar maximaal 50 procent van hun binnentuin betegelen. Of de maatregel iets uithaalt, is sterk de vraag. Stadsdeelbestuurder Melanie van der Horst heeft al aangegeven niet actief te gaan handhaven.

De acties werpen hun vruchten af. Zo leverden bewoners van Den Haag in 2020 30.000 stenen in bij de gemeente en haalde Nijmegen onlangs de 400.000ste stoeptegels in 3 jaar tijd uit de grond. Veldstra: “Vooraf initiatieven met een competitie-element slaan erg aan. Wanneer steden en inwoners zich uitgedaagd voelen, grijpt een tegelwedstrijd razendsnel om zich heen.” Steeds meer overheden kiezen ervoor om inwoners ook met subsidies een duwtje in de groene richting te geven. De financiële bijdragen van gemeenten en waterschappen variëren van honderden tot enkele duizenden euro’s. Ook inwoners van Altena konden tot vorig jaar via het Waterschap Rivierland subsidie aanvragen voor het klimaatbestendig maken van hun tuin. Met succes: de subsidiepot van Rivierland was eind 2020 helemaal leeg. Pim Bouman, tegenwoordig raadslid in Altena, ziet inmiddels dan ook meer in een belonende subsidie dan een ‘bestraffende’ belasting. “Een subsidie klinkt een stuk positiever. En om draagvlak te krijgen, is het belangrijk hoe je een boodschap verpakt, zo heb ik geleerd uit de discussie in Aalburg vier jaar geleden. De term tuintegeltaks zal ik dan ook niet meer in de mond nemen.”

Zilvervisje

Toen ik dit huis kocht, stond er één boompje in de tuin. Het had zich dapper tussen de tegels door de hoogte in geworsteld en klampte zich vast aan de schutting. De vorige eigenaar had ontzettend zijn best gedaan al het leven uit de tuin te verbannen. (In huis niet, trouwens. De zilvervisjes genoten tot mijn komst van een eeuwigdurende buurtbarbecue. Ik heb ze met partytent, speakers, huzarensalade en statafels de deur uit gezet. Sorry.) Dus, vlak voor de verkoop, kreeg de tuin de welbekende crematorium-make-over. Zonder leven zag het er volgens de ene makelaar veel aantrekkelijker uit, zei de andere makelaar. Ik legde in gedachten een bos bloemen bij de deur.

Zou een tegeltaks helpen? Het schrikt misschien wat af, even. Maar dan liggen ze er weer, denk ik. Zoals een jaar coronaregels ons liet zien en zoals gepensioneerd stadsecoloog Wout Veldstra het op pagina 12 zegt: Nederlanders zijn nou eenmaal “niet automatisch geneigd te doen wat de overheid ze opdraagt”. We zouden de betongerterreer beter tegen kunnen gaan door de grond in Nederland massaal op te kopen en terug te geven aan de aarde, zoals Henry Mentink deed met de grond onder het Veerhuis in Varik (p. 20).

Zodra het huis van mij was, liet ik het leven binnen (buiten, dan). Ik zag een biologische boomgaard voor me. “Een permacultuurtje”, zouden de burens hopelijk vol bewondering zeggen, “net als in Pakistan” (p. 26). Onder de tegels trof ik een minimaatschappij aan: wormen, pissebedden, torren en kevers knipperden met hun oogjes in het felle zonlicht. “Wie denk jij wel niet dat je bent?”, leken ze te zeggen. Het eenzame boompje viel bijna om, zonder de tegels als houvast. De natuur vindt op den duur altijd haar weg terug, beschrijft Cal Flynn in haar boek *Verlaten Oorden* (p. 2 en 38). Ook tussen én onder de tegels. Daarom moet je oppassen met je goede groene bedoelingen in de tuin, schrijft bioloog Dave Goulson. Meestal geldt: afblijven! De natuur kan het prima zelf (p. 36).

Tenzij we het de natuur heel moeilijk maken. Tegen grootvervuilers kan ze niet op. Zij razen maar door. Ecocide én genocide ten spijt, zoals je kunt lezen in het verhaal van een klimaatactivist uit West-Papoea (p. 14). Of tegen de meest gevaarlijke vuilnisbelt ooit: ons kernafval, wat de natuur honderdduizenden jaren, misschien wel een miljoen, kost om af te breken (p. 30). Gelukkig geldt in Europa straks een zorgplichtwet, die ook de foute jongens op onze markt dwingt rekening te houden met mens en milieu (p. 8).

Als de natuur het moeilijk heeft, help ik liever wél een handje. Door een prikklok mee te nemen naar het bos, bijvoorbeeld (p. 44). Zo vissen we de zwerfkapjes van het pad. Of door een aantal tegels te laten liggen voor dat ene dappere boompje en Pissebed City. Zilvervisjes, als jullie meelesen: denk aan de avondklok.

Roos van Tongerlo, redacteur

“Luister gewoon wat wij eens naar nodig hebben”

“

Mijn vader, Arnold Ap, was antropoloog, activist en muzikant. Hij vertelde over ons leven in West-Papoea en schreef liederen over onze natuur en het verlangen naar vrijheid, die hij liet horen met zijn band Mambesak. Zijn boodschap stond de Indonesische kolonisten niet aan. Mijn vader werd uitgewist.

De Papoea-eilanden huisvesten het op twee na grootste regenwoud ter wereld. Nergens anders vind je zo'n verscheidenheid aan flora en fauna. Maar je vindt er ook 's werelds grootste goudmijn, de op een na grootste kopermijn, en enorme gasvelden in de bodem.

De Papoea-eilanden waren een Nederlandse kolonie tot ze in 1962 aan Indonesië werden overgedragen. De belofte van vrijheid aan de inheemse volkeren is Nederland niet nagekomen: de dekolonisatie van West-Papoea (voormalig Nederlands Nieuw Guinea) is

onvolledig. De kolonist kreeg een ander gezicht. Multinationals verwoesten ons leefgebied, op zoek naar goud, koper, gas en palmolie. De winst gaat naar Jakarta. West-Papoea blijft achter met vernietigde natuur, verdwenen culturen, verwoeste ecosystemen en dode familieleden. Economische belangen overstemmen alle andere.

59 jaar na de overdracht is een derde van mijn volk vermoord. Mijn vader en 500.000 andere Papoea's. In alle stilte.

Dit is mijn verhaal. Ik kan het je het uit eerste hand vertellen.

Na de moord op mijn vader vluchtten mijn zwangere moeder en drie broers uit Papoea. Ik werd over de grens geboren en was 1 jaar toen ik in Nederland aankwam. Hier groeide ik op als straatjongen. Ik ging naar school, deed mijn ding en ging het leger in, op zoek naar structuur en stabiliteit. Als oud-militair laat ik zien dat ik me dienstbaar heb opgesteld tegenover Nederland. Met mijn tooi op laat ik zien dat ik een vluchteling ben uit

West-Papoea. Als ambassadeur van mijn volk vertel ik over het inheemse perspectief op klimaatverandering.

Als ik vandaag de dag voor de klas sta om mijn verhaal te vertellen op middelbare scholen en universiteiten, hoor ik van zowel studenten als docenten dat ze nog nooit van dit inheemse perspectief hebben gehoord. Het gaat om de levens van 500.000 mensen, om mensenrechtenschendingen en om multinationals die het voortbestaan van een cruciaal natuurgebied bedreigen, maar het is nieuw voor ze. Zelfs voor geschiedenisstudenten, die onze kinderen onderwijzen over onze gedeelde Nederlandse geschiedenis.

Ik heb van mijn eigen leven geleerd hoe gevaarlijk stilte kan zijn. Door die stilte ben ik mijn vader verloren. Die stilte heeft me gemaakt tot wie ik vandaag ben: een inheemse activist op het gebied van zelfbeschikking en klimaat. Het houdt me iedere dag bezig, het is de reden dat ik dit verhaal iedere dag wil vertellen.

De politiek is stil. Al 59 jaar. Zelfs groene organisaties, waarvan je zou denken dat ze naast me staan, zijn stil. Hier gaat iets goed mis. Want hoe kan het dat Nederland zich →

Raki Ap is inheems activist voor mensenrechten en het klimaat. Als ambassadeur van zijn mensen, de papoea's, vertelt hij iedere dag weer over het inheemse perspectief op klimaatverandering. Wanneer krijgen zij eindelijk een plaats aan de klimaattafel? Voor het boek *Jongeren. Klimaat. Nu.* tekende *Down to Earth*-redacteur Roos van Tongerlo zijn verhaal op. Tekst **Roos van Tongerlo** Beeld **Robert Elsing**

→ inzet voor mensenrechten in Palestina, in Afghanistan, noem maar op, maar wegkijkt van hun oude kolonie? Hoe kan het dat Nederlanders niet beseffen dat ze betrokken zijn bij wat er daar aan de hand is? Hoe willen we het klimaat redden als we niet eens weten wat er aan de frontlinie van de strijd tegen klimaatverandering gebeurt? Hoe kan het dat mensen die zeggen te geven om het behoud van biodiversiteit, geen idee hebben van wat zich in Papoea afspeelt? Hoe kan het dat er gezwegen wordt over genocide en eco-cide?

Er is niet naar ons geluisterd.

In rapporten van de UN IPPC staat dat 5 procent van de wereldbevolking bestaat uit inheemse volkeren. De wetenschap laat er geen twijfel over bestaan: hun levenswijze – onze levenswijze – heeft eraan bijgedragen dat ruim 80 procent van de wereldwijde biodiversiteit is behouden. Een klein aantal mensen is dus verantwoordelijk voor een gigantische hoeveelheid natuur. Dat is niet het minste gegeven: het is fundamenteel. In diezelfde gebieden, inheemse gebieden, vindt ruim 97 procent van de wereldwijde boskap door multinationals plaats. De echte klappen aan de aarde zijn 100 jaar geleden uitgedeeld, toen gebieden als de Papoea’s en de Amazone werden gekoloniseerd.

Aan deze cijfers zouden we conclusies moeten verbinden. Tel ze op en vind de goedkoopste en meest voor de hand liggende klimaatoplossing. Ja, de vervuiler moet betalen, maar bovenal: geef om de levens van inheemse volkeren. In de 10 jaar die de wetenschap ons geeft om het klimaatprobleem op te lossen is het voorkomen van boskap net zo belangrijk als CO₂-reductie. Als we in dit tempo blijven kappen in cruciaal inheems leefgebied, verliezen we ondanks de doelen die we stellen alsnog de

“In Nederland gaat het over zonnepanelen, minder vlees eten en korter douchen, maar in Papoea gaan mensen dood”

wedstrijd in 2030 of in 2050. En als we inderdaad nog maar 10 jaar de tijd hebben om klimaatverandering tegen te gaan, moeten we beseffen dat we die extra 10 jaar te danken hebben aan de Papoea’s en de mensen in de Amazone die iedere dag hun leven op het spel zetten. Zo simpel is het.

Als er om onze levens was gegeven, hadden we deze klimaatcrisis niet gekend. Dan was er minder CO₂ uitgestoten en hadden er meer bomen gestaan. Dan waren die cruciale ecosystemen intact gebleven omdat de beschermers van die ecosystemen er nog waren geweest.

Toch lag deze oplossing niet op tafel. En nóg niet. Kennelijk doen de levens van die 500.000 mensen in Papoea er niet toe. We lijken meer te geven om de uitstervende orang-oetan in spotjes van milieuorganisaties, dan om mensen. De meeste problematiek van deze tijd kun je herleiden naar deze grondoorzaak: de levens van zwarte en gekleurde mensen zijn niet belangrijk genoeg. Hoe kan het anders dat, bijvoorbeeld, één dode Amerikaan wereldnieuws is, maar dat ze hier niets weten van al die mensen die in Papoea worden vermoord? Dat is keihard institutioneel racisme.

Ik begrijp wel dat het in Nederland gaat over zonnepanelen, minder vlees eten en korter douchen, maar in Papoea gaan mensen dood. *Green talks, black lives*. Het is hier zo geprivilegieerd. Hier komen Black Lives

Matter en de klimaatcrisis samen: dit is klimaatracisme. Daar kun je niets anders van maken.

Luister! Luister nou! Luister gewoon een keer naar wat wij nodig hebben en faciliteer dat voor ons! Vul niet in maar stel vragen. Laten we er samen over nadenken. Begrijp me, alsjeblieft: het inheemse perspectief is fundamenteel bij de aanpak van de klimaatcrisis. Inheemse volkeren kunnen heel goed vertellen wat ze nodig hebben om te overleven. Dat hebben we eeuwen gedaan, tot onze leefgebieden werden gekoloniseerd. De wereld kan van inheemse volkeren leren hoe de natuur zichzelf redt, hoe bossen zichzelf conserveren. Dat is eeuwenoude kennis over de band tussen mens en natuur. Dat hoeven Nederlanders hún niet uit te leggen, dat moeten zij Nederlanders vertellen.

Onze organisatie, the Free West-Papua Campaign, heeft 1,8 miljoen handtekeningen verzameld. Als ambassadeur vertegenwoordig ik bijna 70 procent van mijn volk, de mensen in de frontlinie van de klimaatcrisis. Als ik vertel wat ik nodig heb, hoef je niet zelf met een plan te komen om de Papoea’s te helpen. Als je het inzicht en de kennis niet hebt, zeg ik: dan vertel ik het je nu. Als je daarna nog niet wilt bijdragen aan verandering, door stil te blijven en niet te willen faciliteren, ben je deel van het probleem.

Tegen politici zeg ik: geef het inheemse perspectief een markante plek in het verkiezingsprogramma. Bij ieder gesprek dat over klimaat wordt gevoerd moet er een vertegenwoordiger van inheemse volkeren aan tafel zitten, anders is het geen serieus klimaatbeleid te noemen. Je kunt pas spreken van klimaatrechtvaardigheid als de belangrijkste stakeholders aanwezig zijn bij de besluitvorming. Dat is exact wat er de

“Die orang-oetan... ik vind het sneu, maar ik geef meer om mijn volk”

afgelopen 100 jaar is misgegaan: het bedrijfsleven en de politiek zijn in Nederland twee handen op één buik. Wij zaten niet aan tafel, maar de CEO’s van multinationals wel. Zo heeft de destructie van cruciale ecosystemen kunnen plaatsvinden: hun technologie heeft ons kapot gemaakt. Nederland heeft een historische verantwoordelijkheid ten aanzien van alle destructie die werd en wordt veroorzaakt door Nederlandse multinationals, overal ter wereld. Er was ons als oude kolonie van Nederland vrijheid beloofd.

Simpelweg om de gevaarlijke stilte te doorbreken die zelfs aanwezig is bij een groene, progressieve partij, heb ik me aangesloten bij GroenLinks. Maar mijn kennis, het inheemse perspectief, werd ook daar niet meegenomen in het programma. Ik blijf het proberen: mijn stem moet gehoord worden binnen de partij. Iedere mogelijkheid die ik krijg, gebruik ik om mijn verhaal vanuit het inheemse perspectief te vertellen. Zo bereik ik een nieuw publiek.

Meer dan de politiek, neem ik het progressieve organisaties zoals Greenpeace en

Milieudefensie kwalijk dat ze niet naar ons hebben geluisterd. Wie het heeft over systeemverandering, moet onderkennen dat hij zelf onderdeel is van het probleem, *right*? Ik heb het ze gevraagd: hoe kan het dat inheemse volkeren niet bij jullie aan tafel zitten om gezamenlijk beleid te maken, terwijl de wetenschap laat zien dat zij de beste beschermers van de biodiversiteit zijn? Ik moest ze wakker schudden. Het waren pittige gesprekken. Ze voelden zich aangevallen, en terecht. Ik ga met gestrekt been het gesprek in als dat nodig is.

Ik heb ze uitgelegd dat we een stoel aan tafel verdienen. Als je bij een milieclub strategieën ontwikkelt, bijvoorbeeld over palmolieplantages in Indonesië, betrek mij er dan bij! Maak ruimte voor een perspectief waar jij de afgelopen 59 jaar niet over hebt nagedacht. Je voorkomt zo veel ellende door de mensen die er wonen, die mensen die lijden,

mee te nemen in de besluitvorming over strategie en campagne. Ik bedoel: zoiets als die orang-oetan... ik vind het sneu, maar ik geef meer om mijn volk. Mijn kritiek is volledig legitiem. Zo vul je elkaar aan en doe je eer en recht aan iedereen. Dit is een handreiking. Leg mét ons de vinger op de zere plek, dan zetten we een klimaatverhaal neer waar je u tegen zegt.

We leren in Nederland hoe we raketten naar Mars kunnen sturen, maar we leren niet begrijpen dat wat er gebeurt in de Amazone ten grondslag ligt aan klimaatverandering. Met beperkte perspectieven wordt het heel moeilijk je nog in een ander te kunnen verplaatsen. Het lukt ons in Nederland zelfs niet om genoeg om anderen te geven om racisme aan te durven kaarten. Liever hebben we het er niet over. Laat staan over de zwarte levens in Papoea en in de Amazone. Dat onvermogen om naar elkaar te luisteren en om →

→ elkaar te geven zit verandering in de weg. Het is een verbindingscrisis.

Hadden we ons wel kunnen verplaatsen in de Papoea's, in de mensen in de Amazone, dan hadden we geen racisme gekend. Geen verhitte pietendiscussie, geen Black Lives Matter-beweging wereldwijd, geen klimaatprobleem.

Het is geen hogere wetenschap. Het enige wat we hoeven te doen is het er over hebben. Als ambassadeur van mijn volk doorbreek ik de gevaarlijke stilte. Waarom lukt het mij wel? Waarom kan ik mensen wel overtuigen? Ik heb geen euro op zak, maar ik vertel mijn verhaal.

Wij, inheemse volkeren, kennen geen instituten. Wij leren van verhalen die van ouder op kind bij het kampvuur worden doorgegeven. Zoals dat 100.000 jaar geleden ging, gaat het nog. Ik wil dat je je een Papoea voelt als ik je vertel over de onrechtvaardige systemen die ons koloniseren, uitbuiten en vermoorden. Dat is wat ik doe. En de kracht daarvan heeft zich de afgelopen jaren laten zien. Dit is waarom verhalen vertellen vanuit meerdere perspectieven potentie heeft. Het lukt mij, en er zijn zoveel mensen zoals ik! Moet je eens opletten wat er gebeurt als je ons een platform geeft.

Het is wel eens eenzaam, het gevoel dat er zo lang niet naar je is geluisterd. Maar zolang mijn volk lijdt, is iedere dag een kans voor mij om één persoon voor me te winnen met mijn verhaal. Ik hoop dat het me vandaag weer is gelukt.” □

Arnold Ap, Raki's vader, schreef zijn laatste lied in gevangenschap, terwijl hij wachtte op de dood. "We blijven het zingen", zegt Raki. "Zijn woorden zullen nooit verloren gaan." Dit interview en de liedtekst verschenen eerder in het boek *Jongeren. Klimaat. Nu. Manifest voor klimaatrechtvaardigheid*. In deze uitgave van Lemniscaat en Jongeren Milieu Actief laten wetenschappers, journalisten en activisten zien dat de politiek nu haar verantwoordelijkheid moet nemen. Het is te koop in boekwinkels en online te bestellen. Bijvoorbeeld via jma.org/jongeren-klimaat-nu.

Hidup ini suatu misteri
Dit leven is een mysterie

Tak terbayang juga tak terduga
Ik en mijn volk leven zonder vrijheid
en ook zonder overzicht

Begini lah kenyataan hidup
Zo is de werkelijkheid op dit moment van het leven

Aku terkurun di dalam dunia ku
Ik en mijn volk zitten gevangen in onze eigen leefwereld

Refrein:
Yang ku damba, yang kun anti, diada lain, hanya kebebasan
Mijn wens en hoop is niets anders dan de vrijheid

Andai sadja aku burun elang
Was ik maar een vogel, een adelaar

Terbang tingi, mata meyelusur
Die hoog kon vliegen en overzicht had

Tapi sayang, nasib burung sial
Maar helaas, mijn lot is dat ik een gekooide vogel ben

Jadi terkurun, di dalam dunia ku
Vervolgd, gevangen en gekortwiekt

Abel van Gijlswijk (30)
Is: kunstenaar, muzikant, labeigenaar
Missie: ontregelen en de macht bevragen

Je bent frontman van Hang Youth, een band die ultrakorte, politieke punknummers maakt. Waarom doen jullie dat? "Omdat de wereld een puinzooi is en we onmiddellijk verbetering moeten bewerkstelligen. Onze muziek komt voort uit anarchisme. Niet om chaos te creëren, maar wel om de huidige orde te verstoren. Dat gebeurt heel weinig in de muziek op dit moment, er is amper tegencultuur. Dus alleen al het schreeuwen van linkse teksten heeft effect."

En er is veel om over te schreeuwen? "Zeker. Vooral over het kapitalisme. Dat is in alle facetten van het leven doorgesijpeld en is de as van het kwaad. Het vreet letterlijk de planeet op. Helaas zijn veel mensen gebrainwasht door de kapitalistische ideologie, ze willen niet zien dat we het kapitalisme moeten omverwerpen om de aarde te redden."

Wat is de oplossing, volgens jou? "Ik geloof dat iedereen een mooie wereld wil. Er zijn ook al zo veel grote denkers die nadenken over een werkbaar alternatief, dat ik toch hoopvol blijf. Helaas zijn er veel belangen gemoeid bij de instandhouding van het huidige systeem, van mensen in machtsposities. En we hebben niet veel tijd meer om ze te overtuigen. Mijn bijdrage is de tegencultuur voeden: muziek maken en dingen op social media posten. Soms doen we als band ook aan fysiek activisme, zoals meedoen met acties van Extinction Rebellion, maar eigenlijk ben ik meer een denkende activist. De band is een distillaat van allerlei politieke gedachten, verwerkt tot een product dat makkelijk te verteren is, zoals nummers als *Ik geef een nier voor geen Rutte IV*. Als maker en mens voel ik die verantwoordelijkheid. Hoe meer je weet, hoe meer je je verantwoordelijk voelt."

"Alleen al het schreeuwen van linkse teksten heeft effect"

Schaf de handel in grond af, en we zijn van heel wat problemen verlost. Het Veerhuis in Varik geeft het goede voorbeeld en kocht de eigen grond vrij. “Grond is een basisvoorziening, net als de lucht die we inademen.” Tekst **Rinske Bijl** Beeld **Raphaël Drent, Veerhuis**

De aarde is van niemand

Als het terras van het Veerhuis in Varik van de zomer weer open mag, kost een kopje koffie niet meer hetzelfde als vorig jaar. Terwijl alles altijd duurder wordt, is dat bij het Veerhuis andersom. In plaats van 2,50 euro betaalt de bezoeker nu nog maar 2 euro. Dat heeft alles te maken met de grond onder het Veerhuis. Die was vorig jaar nog 182.000 euro waard en nu niks meer. Dat lijkt verlies, maar in de ideale economie die initiatiefnemer Henry Mentink voor ogen heeft, is het pure winst. “En dat verrekenen we in de prijs van de koffie”, vertelt Mentink enthousiast. Hij legt graag uit hoe het zit.

Vertrouwen

11 december 2014, Mentink rijdt op de snelweg van Amsterdam naar Hoorn. Plotseling krijgt hij een ingeving, wat hem wel vaker overkomt tijdens het autorijden. Hij ziet het voor zich: 1000 miljonairs schenken elk een miljoen euro aan 1000 sociale en duurzame wooninitiatieven. Die gebruiken dat om de

grond waarop ze zich bevinden ‘vrij’ te kopen. Niet lang daarna zit Mentink bij Herman Wijffels aan tafel om zijn plan uit te leggen. De voormalig voorzitter van de Sociaal Economische Raad is dan hoogleraar duurzaamheid en maatschappelijke verandering. Tijdens het gesprek tikt er een vogeltje op het raam. Mentink kijkt verrast op. “Dat gebeurt vaker, als hier iets moois verteld wordt”, zegt Wijffels. “Gaat het mij lukken om dit plan te realiseren?”, vraagt Mentink hem. “Wel als het goede op je pad komt”, antwoordt Wijffels. Mentink besluit geduldig af te wachten.

Tenminste, dat is hoe hij het vertelt, want Mentink wil met deze anekdote laten zien hoe belangrijk vertrouwen is. En dat het daaraan ontbreekt in de huidige maatschappij. “Zodra je een ideaal hebt, en je richt een organisatie op om dat te realiseren, stap je in een systeem van wantrouwen. Het gaat meteen over verzekeringen, afdekken van risico’s, vastleggen wie beslissingen mag nemen.” Hij ondervond het zelf toen hij 1993 een platform voor deelauto’s bedacht, het huidige MyWheels. “Ik beschreef aan de

Aarde op de Werelderfgoedlijst

Henry Mentink startte een campagne om de héle aarde op de Werelderfgoedlijst van Unesco te krijgen. “De aarde voldoet namelijk aan alle voorwaarden”, stelt hij. “En dan zullen we er voortaan netjes mee om moeten gaan.” Dus toog hij met een kruiwagen vol aarde naar het statige pand van Unesco aan het Vondelpark in Amsterdam. Kijk hier het campagnefilmpje: veerhuis.nl/earth

Beeld: CLTB

Een belangrijke inspiratiebron voor Natasha Hulst is de Community Land Trust-beweging in de Verenigde Staten. “Die komt voort uit de burgerrechtenbeweging van de jaren 60, omdat veel zwarte boeren geen toegang tot grond kregen”, vertelt Hulst. “Het is ook gestoeld op de Landgift Movement in India, ontstaan toen een leerling van Gandhi van dorp tot dorp trok om te vragen om grond

voor landloze boeren. Eerst kregen de boeren individueel het eigendom over het land, maar al snel bleek dat zij het na een slechte oogst weer doorverkochten, waardoor het toch weer in handen van grote landeigenaren kwam. Toen werd de grond aan de gemeenschap geschonken.”

Hulst werkt voor het Schumacher Center for New Economics in de Verenigde Staten. Daar zijn nu meer dan 250 CLT’s actief. Behalve het Veerhuis wordt in Nederland ook een Community Land Trust in de Bijlmer gerealiseerd. communitylandtrust.nl en centerforneweconomics.org

→ notaris wat ik wilde, waarop hij zei: maar dat kán helemaal niet.” Mentink wil zaken doen “in liefde en vertrouwen”. Hij liet zijn kinderen onlangs weten dat zijn erfenis niet naar hen zal gaan, maar terug naar de maatschappij. “Dat is waar het geld vandaan is gekomen. En ik wil erop vertrouwen dat mijn kinderen ook door de maatschappij verzorgd worden als dat nodig is.” Het lijkt een omweg naar de kwestie van de grond onder het Veerhuis, maar volgens Mentink is dit eigenlijk de essentie. “Mensen zijn gewend voor zichzelf zekerheid te creëren met het opbouwen van privé-eigendom. Wat wij met het Veerhuis doen, is een nieuw economisch model náást het bestaande zetten. Want als je de huidige economie probeert te veranderen, roep je toch alleen maar weerstand op.” In de economie die Mentink voor zich ziet, heeft grond geen financiële waarde meer. “Grond is een basisvoorziening, net als de lucht die we inademen. Daar horen we dus niet in te handelen”, stelt hij.

Crowd-fun

In plaats van het inderdaad geduldig af te wachten, zat Mentink de afgelopen jaren helemaal niet stil. In hetzelfde jaar waarin hij Wijffels sprak, toverde hij het Veerhuis om tot ‘doe- en kennishuis voor de nieuwe economie’. Het pand is prachtig gelegen aan de dijk langs de Waal, tegenover de veerpont die het Betuwse dorp Varik met het aan de overkant gelegen Heerewaarden verbindt. Op deze landelijke locatie ontstond een bruisende, internationale ontmoetingsplek, waar onder meer de Nederlandse afdeling van de Club van Boedapest en Stichting Ecodorpen Netwerk kantoor houden. Op de begane grond richtte Mentink een Village Trade Center in, waar producten van lokale ondernemers worden verkocht. Ernaast staat een grote tafel met daarop tientallen boeken over duurzaamheid en economie.

Twee jaar na zijn ingeving op de snelweg hoort Mentink over een Nederlandse miljonair die 80 hectare grond weg wil geven voor de bouw van ecodorpen. “Dus ik naar die man toe. Hij bleek hetzelfde idee te hebben om grond wereldwijd uit de handel te nemen. En was daar zelf maar vast mee begonnen.” De miljonair, die anoniem wil blijven, werd uiteindelijk een van de mensen die bijdroegen aan het vrijkopen van de grond onder het Veerhuis. In 2020 startte Mentink een ‘crowd-fun’-campagne onder het motto: ‘Maak de Aarde vrij’. Op 21 december om 19.22 uur ’s avonds kon de campagne succesvol worden afgesloten: 250 mensen kochten samen de 2220 m² grond onder het Veerhuis – om deze vervolgens zo snel mogelijk weer weg te geven.

Eigendom in een kluis

Het eigendom van de grond wordt overgedragen aan de stichting Grond van Bestaan. Deze stichting werd een jaar geleden opgericht om nieuwe vormen van grondeigendom en het beheer ervan mogelijk te maken. Van de lange lijst initiatieven op hun website is het Veerhuis het eerste dat nu daadwerkelijk het grondeigendom in hun handen legt.

“Grond van Bestaan fungeert voor het

Veerhuis als een soort kluis, waarin het eigendom van de grond voor minimaal zeven generaties opgeborgen wordt”, legt Natasha Hulst uit, een van de oprichters van de stichting. “Zo garanderen we dat niemand de grond kan verkopen en het voor altijd in bezit van de gemeenschap blijft.” Hulst zet zich al haar hele werkzame leven in voor een duurzamere wereld. “Als we maar de taal van de economie spreken, kunnen we beleidsmakers en mensen uit het bedrijfsleven wel overtuigen van de waarde van de natuur, heb ik lang gedacht. Ik heb me beziggehouden met het waarderen van natuurlijk kapitaal, de circulaire economie, het behoud van natuurgebieden, wel 15 jaar lang.” Tot ze een jaar of 5 geleden een aha-moment ervoer. “Ik realiseerde me ineens dat ik helemaal op het verkeerde spoor zat. Dat we het hiermee niet gaan redden.” Dat was een vreemde gewaarwording, vertelt ze. “Alles wat ik tot dat moment had gedaan had nauwelijks impact gehad op de biodiversiteit.”

Ze kwam tot dezelfde overtuiging als Henry Mentink en de anonieme miljonair: het privé-eigendom van grond en de handel erin is de belangrijkste oorzaak van economische ongelijkheid, klimaatverandering en milieuproblematiek. Een van de ontmoetingen die bijdroeg aan dat inzicht, was met een aantal jonge boerinnen die zich hadden aangesloten bij Voor de oogst van morgen, een netwerk gericht op verduurzaming van het landbouw- en voedselsysteem. “Ik was al jaren bezig met de voedseltransitie, maar had me nooit echt gerealiseerd dat er in Nederland landloze boeren bestaan. Boeren die regeneratieve landbouw willen bedrij-

ven, met respect voor bodem, natuur en biodiversiteit, maar juist daardoor nooit genoeg geld zullen verdienen om de hoge grondprijzen op te kunnen brengen.”

Omgekeerd basisinkomen

Zolang de grondprijzen blijven stijgen, zal een echt duurzaam voedselsysteem niet mogelijk zijn, realiseerde Hulst zich. En de oplossing was eigenlijk heel simpel: “Zodra je grond geen financiële waarde meer toekent, kunnen we wél betaalbaar wonen, duurzaam voedsel verbouwen en culturele centra creëren.” Want dit loopt nu allemaal stuk op de steeds maar stijgende grondprijzen, signaleert Hulst. “Grond komt in handen van steeds minder mensen, die er steeds rijker van worden. Zij halen waarde uit de grond, maar alleen door het te bezitten – ze voegen er zelf niets aan toe. Dat geld moeten wij met z’n allen opbrengen.” En dat is precies waarom de koffie bij het Veerhuis nu 50 cent goedkoper is dan vorig jaar. Nu de grond is vrijgekocht, kost het de gebruiker ervan – het Veerhuis – niks meer. Geen hypotheek, geen aflossing, geen rente.

“We garanderen dat niemand de grond kan verkopen en het voor altijd in bezit van de gemeenschap blijft” - Natasha Hulst

Als je dat op wereldschaal zou doen, bespaart dat elke wereldburger levenslang 17.000 euro per jaar, rekent Henry Mentink voor. “Alles kan veel goedkoper worden als niemand meer voor grond hoeft te betalen. Een omgekeerd basisinkomen dus, want dat geld hoeft je niet meer te verdienen. Dan houd je meer tijd over om leuke dingen voor jezelf, de ander en de aarde te doen.” Dit zou het centrale verhaal van organisaties als Milieudefensie moeten zijn, vindt Mentink. “Kijk naar de stikstofcrisis. Om de stijgende grondprijzen te kunnen betalen, moeten boeren steeds efficiënter produceren, waardoor ze meer stikstof uitstoten. De Zonnehoeve in Flevopolder heeft berekend dat ze 70 procent van de opbrengst van hun graan kwijt zijn aan de kosten voor grond.

Kun je nagaan hoeveel minder ze hoeven te produceren als ze niet voor de grond hoeven te betalen? Zo schep je financiële ruimte om goed voor de aarde te zorgen.”

Het beste plan

Maar als de grond een basisvoorziening voor iedereen is, wie bepaalt er dan wat er met de grond gebeurt? Met die vraag houdt Damaris Matthijsen zich bezig. “Nu gaat de verdeling van het land via de markt: de hoogste bidder krijgt het toegewezen. Maar degene met het meeste geld is niet per se degene met het beste plan. Als de aarde voor iedereen is, is het de gemeenschap die bepaalt wie er gebruik van mag maken en onder welke voorwaarden.”

Stel je eens voor, zegt Matthijsen, dat Shell →

“Nu gaat land naar de hoogste bidder. Maar degene met het meeste geld heeft niet per se het beste plan” - Damaris Matthijsen

In 2009 richtte Damaris Matthijsen Economy Transformers op. Samen met haar partner Jac Hielema geeft ze trainingen over het ‘Eigentijds eigendom van grond’. De volgende training start in september 2021. economytransformers.nl

→ een nieuwe fabriek wil bouwen in Nigeria. En de gemeenschap mag daarover beslissen. “Reken er maar niet op dat ze toestemming krijgen! Geen enkele gemeenschap zal daarvoor kiezen. Dat ze nu wel fabrieken kunnen bouwen in Nigeria, kan alleen maar bij de gratie van het private eigendom van grond en de sterke rechten die daarbij horen.”

Er zijn dus helemaal niet meer regels, wetten, controles en rechtszaken nodig, volgens Matthijsen. “Het enige wat nodig is, is de verantwoordelijkheid voor de aarde bij de samenleving leggen. En mensen die iets goeds met de aarde willen doen voor de gemeenschap, toegang tot grond geven.” Matthijsen zit sinds 2012 in het bestuur van het Veerhuis, maar benadrukt meteen dat zo’n bestuursfunctie eigenlijk niet relevant is. “Het bestuur is op afstand geplaatst, de formele lijnen zijn ontmanteld. Daarvoor in de plaats hebben we een DeelGenootschap opgericht. Dat is een nieuwe organisatievorm die past bij de nieuwe economie.” Het DeelGenootschap gaat uit van een drievoudig eigenaarschap, legt Matthijsen uit. “De aarde is tegelijkertijd ván niemand, vóór iedereen en dóór een enkeling. Dat de aarde van zichzelf is betekent dat niemand haar kan bezitten. De enkeling is de gebruiker van de grond die, onder door de gemeen-

schap gestelde voorwaarden, de grond ter beschikking krijgt bij het Veerhuis is dat nu Henry Mentink.” Maar wie is eigenlijk de gemeenschap? Om dat te bespreken loggen zo’n twintig mensen op een dinsdagavond in maart vanuit huis in bij een online bijeenkomst. Naast Mentink en Matthijsen zijn er een aantal mensen uit de buurt aanwezig, maar ook een videokunstenares met Russische wortels, een vrouw uit Zweden en mensen die verspreid over heel Nederland wonen – van Zuidhorn tot Rotterdam. Wat bepaalt of iemand tot de gemeenschap behoort, vragen zij zich af. “Is het genoeg als je je verbonden voelt?”, vraagt iemand. “Het is moeilijk besluiten nemen als iedereen over alles mee kan praten”, realiseert een ander zich. “Mis-

schien moeten we met verschillende niveaus van verantwoordelijkheid werken.”

Gekke Henkie

Het vormen van een gemeenschap is geen makkelijk proces, zal Matthijsen later benadrukken. “Het is een nieuwe vraag aan mensen om zich medeverantwoordelijk te voelen voor de toewijzing van de grond en de voorwaarden te bepalen waaronder iemand het mag gebruiken.” Bij het Veerhuis is het proces van gemeenschapsvorming nog maar net begonnen en is er dus nog een lange weg te gaan. Dat geeft niet, vindt Natasha Hulst. “Mensen roepen dat er geen tijd is voor de verregaande economische transformatie waar wij voor pleiten. Er is een klimaatcrisis, we moeten nu handelen, vinden zij. Dat is waar. Maar er zijn geen snelle oplossingen meer. We hebben al veel te lang onze tijd verdaan aan technocratische oplossingen die niet werken.” “Veel mensen uit de buurt begrijpen niet helemaal waar wij mee bezig zijn,” ziet Mentink, “met onze ideeën over grondeigendom en een nieuwe economie. Maar we kunnen ze wel betrekken bij het werken in de moestuin, of ze laten mee profiteren van de goedkopere koffie.” Tegelijkertijd hoopt hij dat het Veerhuis het begin van een grotere beweging kan zijn. Matthijsen: “Wij zijn nu de eerste in Nederland die het grondeigendom weg hebben gegeven en vrijwillig afzien van de winst die je erop kunt maken. Dan ben je toch een beetje gekke Henkie in het huidige economische systeem waar iedereen moet zorgen voor zijn of haar eigen vermogensopbouw. Maar wij gaan uit van vertrouwen. Laten we niet langer ieder voor onszelf zorgen, maar samen voor elkaar.” □

Shishani Vranckx (33)
Is: muzikant
Missie: verbinding zoeken en bewustzijn op gang brengen

Je zingt, speelt gitaar, schrijft songs en componeert voorstellingen. Wat wil je met je werk bereiken? “Mijn muziek is een reflectie van zowel mijn hoop voor de wereld als het onrecht dat ik zie. Muziek biedt genezing. Niet alleen door samenwerkingen met andere mensen; het reflecteert ook onze leefomgeving, de natuur. Dat ervoer ik sterk toen ik onderzoek deed naar de muziektradities van de San-gemeenschappen in Namibië. Zij hechten minder waarde aan kapitalistische winst en leven in harmonie met de natuur. Daar wil ik hier ook aandacht voor vragen, omdat het hard nodig is. We vernietigen onze leefomgeving.”

Wat voor soort muziek maak je? “Ik werk graag samen met muzikanten uit andere genres en landen. Met Namibian Tales deden we een bijzondere samenwerking met de San-vrouwen uit de Kalahari: we mengden traditionele Namibische muziek-elementen met eigentijdse composities en invloeden uit jazz en klassiek. Mijn solo-werk is voornamelijk sociaal geëngageerde soul met nummers als *Minority* en *Clean Country* die ik schreef in Namibië. De uraniummijnen daar vervuilen de omgeving en maken de mensen ziek.”

Zie je jezelf als activist? “Jazeker. Ik gebruik mijn muziek om aandacht te vragen voor bepaalde bevolkingsgroepen, zoals in West-Papoea. Ook al ben ik maar een klein onderdeel in een groot verhaal, ik wil laten zien dat we dezelfde strijd voeren. Kunst kan mensen op een andere manier raken dan iets wat je in de krant leest. Ik zet mijn werk in om mensen iets te laten voelen. Pas als je iets voelt, kun je ernaar handelen. En ik hoop dat mensen dat doen.”

“Kunst kan mensen op een andere manier raken dan iets wat je in de krant leest”

Van City naar citrus

Met een mix van traditionele landbouw-technieken en moderne permacultuur keren drie broers terug naar Pakistan om daar de voedselcrisis te lijf te gaan.

Tekst en beeld **Wilma van der Maten**

Rashid Rasul (32) werkte 10 jaar lang als beleggings-bankier in Londen en het Midden-Oosten. Totdat hij er genoeg van kreeg dat zijn leven alleen maar draaide om geld verdienen. Samen met zijn twee broers, eveneens ondernemers in Groot-Brittannië, kocht hij 10 hectare grond in Pakistan, het land waar hij is geboren. Ze begonnen er een biologische boomgaard net buiten het geboortedorp van hun moeder, Dhok Padhar, op het platteland van de provincie Punjab.

Het is tijd om de zwaar verouderde landbouwsector te moderniseren, vinden de broers. “Pakistan kampt met een feodaal systeem waarin machtige politieke families hun grond verpachten aan landloze boeren. De grootgrondbezitters hebben nauwelijks interesse in nieuwe landbouwtechnieken. Overgebruik van pesticiden heeft de grond uitgeput en veroorzaakt een dreigende voedselcrisis”, stelt Rasul. Voordat ze de lap grond kochten, experimenteerde hij tijdens zijn vakanties in Pakistan al met biologische landbouw in de tuin van zijn grootvader. “Ik geloof in permanente landbouw, waarin de mens en de natuur in harmonie met elkaar samenwerken, en niet tegen elkaar door bijvoorbeeld chemische bestrijdingsmiddelen te gebruiken”, legt hij uit. Tegen het hek van het perceel staan duizenden jonge fruitbomen te wachten om geplant te

worden in zijn nieuwe citrusboomgaard. In de komende jaren moet de boomgaard uitgroeien tot een voedselbos met een grote biodiversiteit. Rasul bestudeerde de permacultuur die in de jaren 70 in Australië werd ontwikkeld om monocultuur en verbruik van fossiele brandstoffen tegen te gaan. Ook wil hij op zijn land geen kunstmest die grondwater vervuult en bodemerosie of verwoestijning veroorzaakt. En hij kiest voor een verantwoord gebruik van irrigatie.

Tegelijkertijd grijpen de broers terug op de ouderwetse landbouwmethoden van hun grootvaders. “Tussen de bomen planten we geurende bloemen en struiken die de insecten aantrekken, zodat ze de citrusbomen met rust laten. Op de geur komen ook bijen af. De bomen lokken straks de vogelsoorten die hier bijna waren verdwenen. De grond wordt bedekt met dode bladeren. Wilde konijnen kunnen straks het onkruid dat toch nog omhoog schiet opeten.” In Pakistan werkt 70 procent van de bevolking in de landbouw en de sector draagt 20 procent bij aan het BNP. Toch bestaat de angst dat het land ooit voedsel moet gaan importeren, omdat de landbouwsector door de verouderde technieken en de uitputting van de grond het tempo waarin de Pakistaanse bevolking groeit niet kan bijbenen. De broers geloven dat hun natuurlijke voedselbos een begin van de oplossing kan zijn.

Begin februari 2021 is de grote dag voor Rashid Rasul en zijn broers aangebroken. Vandaag gaan ze ruim 12.000 bomen in hun nieuwe biologische boomgaard planten. De grond ziet er nu nog aardig kaal uit. De waterleidingen die zijn aangelegd zullen straks de nieuwe bomen van water voorzien.

Rasul heeft Pakistaanse en expat-families uit de hoofdstad Islamabad uitgenodigd om mee te helpen bij het planten van de bomen. Hij wil deze excursies vaker organiseren om stedelingen bewust te maken van het platte-landsleven. Jong en oud mag zijn eigen boom planten. Vooraf legt hij aan het gezelschap uit wat permacultuur is. Hij volgt het ‘Groen Pakistan’-programma van premier Imran Khan, die de bevolking heeft opgeroepen dit jaar 10 miljoen bomen te planten. De meeste gasten bekenen dat dit hun eerste uitstapje is naar het platteland. De moderne Pakistaan met geld houdt zich liever op in Dubai of Londen.

Er staan stekken van citroen-, sinaasappel- en grapefruitbomen klaar om te planten. De citrusbomen worden afgewisseld met banaan, papaja, avocado en guave. In het voedselbos komen onder meer ook pistache-, amandel-, olijven- en granaatappelbomen. De komende dagen worden ze allemaal in de grond gezet.

Iedere boom heeft zijn eigen druppelaar. Deze vorm van bevoeiing bespaart veel water. Het water gaat direct naar de wortels van de plant en minder water verdwijnt door verdamping.

Bij de ingang van de biologische boomgaard heeft Rasul een groot bassin laten bouwen. Een pomp, aangevoerd op zonne-energie, regelt de aanvoer van water. Grote zonnepanelen staan opgesteld in het nog lege landschap. Via een stelsel van leidingen, slangen en druppelaars vindt de irrigatie plaats.

De bladeren van de nieuw geplante bamboe worden straks gebruikt als grondbedekkers, waardoor er minder licht bij de grond komt en onkruid weinig kans maakt. “Het scheelt veel schoffelwerk”, lacht Rasul. Daarnaast houden de bladeren het vocht in de bodem beter vast, wat uitdroging voorkomt, en zetten de micro-organismen de dode bamboeblaadjes om in voedingsstoffen voor de bomen.

Rasul wijst naar de omliggende boerderijen, waar een stinkende dieselpomp de ganse dag water pompt. Via lekkende kanalen van cement gutst het water richting het veld. Rasul ergert zich zichtbaar aan de verkwisting van water. Hele delen van de boomgaard van de burens staan onder. “We zijn in dit deel van de provincie Punjab gezegend met zoveel grondwater. Maar hoe zuidelijker je gaat, hoe minder grondwater. Mijn burens zouden er dus best wat zuiniger mee kunnen omgaan”, vindt hij.

Een wissel op de eeuwigheid

Kernafval moet voor onze veiligheid – en die van het leven na ons – minstens 100 duizend jaar worden opgeborgen. Maar waar, in hemelsnaam? En hoe? Nu nieuwe kerncentrales weer op de politieke agenda staan, moeten er knopen worden doorgehakt. “Of je gaat de komende jaren een beslissing nemen over de berging, of je stopt met het produceren van afval.”

Tekst **Emma Meelker** Beeld **Covra, Miiikka Pirinen**

“Je ziet het niet, je voelt het niet, je ruikt het niet en twee weken later begin je te bloeden.” Voor het waarnemen van radioactieve straling heeft de mens geen zintuig, legt Wendla Paile uit in de documentaire *Into Eternity*, over de aanleg van kernafvalberging Onkalo. Paile is hoofd medische dienst van de Finse Nucleaire Veiligheidsautoriteit. De gevolgen kunnen desastreus zijn, vervolgt ze. Het onzichtbare licht dat door vaten kernafval wordt uitgestraald, kan cellen afbreken en je DNA veranderen, waardoor je in het ergste geval sterft.

In aanloop naar de verkiezingen leken politici steeds enthousiaster over het bouwen van nieuwe kerncentrales. Kirsten Sleven, directeur van WISE, een organisatie die zich inzet voor schone energie, keek met verwondering toe. “Kernenergie krijgt meer en meer het frame van een eenvoudige oplossing voor al onze klimaatproblemen. Want het zou schoon zijn. Een opmerkelijke constatering, wat mij betreft, als je het hebt over een energiebron die gevaarlijk afval produceert dat we honderdduizenden jaren

buiten de leefwereld van mensen moeten bewaren. Over dat kernafval wordt nauwelijks geschreven.”

Opiniemakers in de media zeggen graag dat er een taboe rust op de bouw van kerncentrales, waardoor het als een nieuw en fris idee kan worden opgeworpen in de strijd tegen klimaatverandering, zegt Peer de Rijk, beleidsmedewerker bij Milieudefensie. “Er is al decennialang een politieke meerderheid voor de bouw van nieuwe kerncentrales. Van een taboe is dus totaal geen sprake.” Tegelijkertijd bestaat er sinds de jaren 60 ook een brede maatschappelijke discussie en een invloedrijke verzetsbeweging, die onder andere in 1979 heeft voorkomen dat kernafval opgeborgen zou worden in een zoutkoepel zoals bij Gasselte in Drenthe.

Tijdelijke oplossing

Op de vraag wat te doen met kernafval is na al die jaren nog geen bevredigend antwoord gevonden. Herman Damveld is energie-expert en publicist, en hield zich ook ten tijde van het protest bij Gasselte al bezig met het onderwerp. “Na een demonstratie met 25.000 mensen verzond de regering een lijst:

we komen nu met ‘een tijdelijke oplossing’ en nemen pas rond 2100 een beslissing over echte berging.”

Hoe zit dat, met die tijdelijke oplossing? Covra, het bedrijf dat Nederlands kernafval opslaat vlakbij de kerncentrale in Borssele, heet iedereen – ook journalisten – van harte welkom om langs te komen en te kijken hoe zij daar, in “het veiligste gebouw van Nederland”, het radioactieve afval opslaan. In een feloranje gebouw, dat elke 20 jaar in een iets lichtere kleur oranje wordt overgeschilderd om de afnemende warmte en straling van het afval te symboliseren, ligt het hoogradioactieve afval dat van de splijt-

“Onze kindskinderen mogen de beslissing nemen over een probleem dat wij creëren” - Peer de Rijk

stofstaven van de kerncentrales van Borssele en de onderzoeksreactoren in Petten en Delft komt. De betonnen muren zijn 1,70 meter dik, het afval dat er opgeslagen ligt is eerst in Frankrijk verwerkt, daar in glas gegoten en per trein teruggestuurd. In 2018 was er zo’n 45 kubieke meter van dit afval. In een tweede gebouw liggen zo’n 40.000 tonnen laag- en middelradioactief afval, waaronder ook afval van ziekenhuizen. Als het moet zet Covra er zonder veel moeite een gebouwtje bij, zegt adjunct-directeur Ewoud Verhoef: capaciteit zal in de komende 100 jaar het probleem niet zijn, ook niet als er centrales bijkomen.

Waarom houden we het dan niet gewoon daar? “Wanneer je afval in gebouwen zoals de onze beheert, heb je altijd mensen nodig die monitoren, beveiligen en onderhouden. Dan heb je een overheid nodig die toezicht houdt, en een stroomvoorziening. Als je

bedenkt dat de meeste afvalverwerkings- en opslagorganisaties nog maar tientallen jaren bestaan en de meeste landen in Europa minder dan 500 jaar oud zijn, dan is er weinig garantie dat er over duizenden jaren nog toezicht is.”

Passieve veiligheid

Voor- en tegenstanders van kernenergie zijn het hier in ieder geval over eens: het leven aan de oppervlakte is te veranderlijk en onbetrouwbaar om kernafval duizenden of zelfs honderdduizenden jaren lang aan toe te vertrouwen. Ga maar na: in de afgelopen 100 jaar zijn er twee wereldoorlogen geweest. De bovenwereld is instabiel. De mens moet dus op zoek naar een systeem dat ‘passieve veiligheid’ biedt.

Wat te doen? Er is gesproken over het verbannen van het afval naar de bodem van de diepste zee, maar de vraag rees al snel: moet

je de kraamkamers van de wereld wel in gevaar willen brengen? Een ander idee was om het afval met raketten de ruimte in te sturen, maar wat als er bij het afvuren van de raket een ontploffing ontstaat? Als er iets misgaat zijn de gevolgen zó groot, dat het kleinste risico al bijna onoverkomelijk is.

De meeste landen pleiten uiteindelijk voor een zogenoemde ‘geologische eindberging’. Dat is een tunnelstelsel in de ondergrond dat miljoenen, zo niet miljarden jaren geleden gevormd is in zout, klei of graniet. Verhoef: “Je kunt met monsters van die lagen terugkijken in de geschiedenis en zien dat de tijd daar als het ware heeft stilgestaan.” Naar eindberging in de Boomse kleilaag in Nederland, die zo’n 40 miljoen jaar oud is, deden wetenschappers van onder andere de TU Delft, TNO, NRG, Deltares, het Belgische SCK-CEN en de Britse geologische dienst onderzoek in een programma dat in 2017 →

→ werd afgerond. De uitkomst gaf volgens Verhoef “voldoende zekerheid” dat het tunnelcomplex van kilometerslange gangen met dwarstunnels technisch een werkbare oplossing oplevert.

Onbetrouwbaar

Maar wat is zekerheid als je het hebt over een oplossing die minstens 100 duizend jaar stand moet houden? Of zelfs een miljoen jaar, als je afgaat op de periode die de Duitse regering aanhoudt bij het zoeken naar bergingslocaties? De oudste overgebleven gebouwen die onze beschaving heeft voortgebracht zijn nog geen 5.000 jaar oud. Herman Damveld: “We hebben te maken met berekeningen en voorspellingen over het materiaal, het bouwwerk en de geologische omstandigheden. Maar denk aan het weer: de weersverwachting van over drie weken is volkomen onbetrouwbaar. De ondergrond verandert niet zo snel natuurlijk, maar na een paar duizend jaar neemt de betrouwbaarheid van rekenmodellen heel erg af.” De proeven met bergingen onder de grond geven tot nu toe niet veel vertrouwen in de veiligheid. Damveld: “Lang gold de zoutkoepel bij het Duitse Asse als voorbeeld voor Nederland. Daar werden in een oude zoutmijn tussen de jaren 60 en jaren 90 vaten kernafval opgeborgen. Het zou er duizenden jaren veilig moeten zijn. Maar in 1988 bleek dat water de opslagplaats inliep en later werd duidelijk dat pekels de vaten had aangetaast. Er wordt nu op 350 plekken water afgevangen om een nucleaire ramp te voorkomen.” Het openhouden van de opslagplaats kan volgens de Duitse Rekenkamer meer dan vijf miljard euro gaan kosten. Een ander zorgwekkend voorbeeld komt uit de Verenigde Staten. In The Waste Isolation Pilot Plant in New Mexico ontsnapte in 2014 radioactiviteit uit een vat met radioactief afval, waardoor een deel van de berging permanent onbruikbaar werd en er nieuw

ventilatiesysteem moest worden geïnstalleerd. Dat kostte 2 miljard dollar. Maar volgens Verhoef toont de ontploffing juist de kracht van het systeem: “We moeten blij zijn dat de ontploffing daar heeft plaatsgevonden en niet aan de oppervlakte. De straling moest langs allerlei filters, die niet of nauwelijks iets hebben doorgelaten.”

Afschrikwekkend landschap

In Finland zijn ze het verst met een eindberging, zoals in *Into Eternity* te zien is: in graniet van 1,8 miljard jaar oud wordt Onkalo gebouwd, ‘verstopplek’ in het Fins. De bedoeling is dat rond 2100 de ‘stad onder de grond’ wordt afgevuld met beton en afgesloten voor de eeuwigheid. Daar hoeft nooit meer iemand te komen. Maar daarmee gaat men voorbij aan het grootste gevaar, volgens de wetenschappers die zich met de toekomstige veiligheid van eindbergingen bezighouden. Groter dan dat van aardbevingen of erosie: menselijke nieuwsgierigheid. We verwachten over ongeveer 60 duizend jaar een ijstijd en daarna kunnen we er zoetjesaan van uitgaan dat het verhaal van Onkalo is vergeten, zegt Timo Äikäs, voormalig hoofd techniek van Onkalo. Wat zullen de mensen die daarna leven denken als ze erop stuiten? Zijn het mensen zoals de

Neanderthalers? Zijn ze intelligent, hebben ze de stralingsmeetapparatuur om te weten wat er voor gevaarlijks ligt? “Als ze die apparatuur niet hebben, kunnen ze ook niet boren”, zegt Äikäs. Zullen die toekomstige mensen hopen dat er een schat begraven ligt, of denken dat ze met een religieus monument te maken hebben? Onze archeologen hebben nooit teruggedeesd binnen te dringen in eeuwenoude sacrale gebouwen. Hoe beschermen we die mensen tegen wat we hebben achtergelaten? In de Verenigde Staten hebben teams van wetenschappers en kunstenaars geprobeerd om een zo onheilspellend mogelijk landschap te ontwerpen. Iets dat zal afschrikken en een gevoel van ‘gevaar voor het lichaam’ oproepen. Dus geen stenen met boodschappen erop, want dat doet juist denken aan een herdenkingsplaats, maar bijvoorbeeld een ‘landschap van doornen’: 20 kilometer lang alleen maar weerzinwekkende stenen pieken.

Kop in het zand

Hoe je het ook wendt of keert, je stuit met het kernafvalprobleem op de discrepantie tussen theorie en praktijk, zegt Peer de Rijk. “We rekenen op papier uit dat het wel veilig is, we gooien het erin, en dan merken we in de komende tienduizenden jaren wel of het echt veilig was.” Hij vindt het “moreel onfatsoenlijk” dat we de beslissing over hoe dat aan te pakken tot 2100 voor ons uitschuiven. “Onze kindskinderen mogen de beslissing nemen over een probleem dat wij creëren.” De officiële reden is dat we afval en geld moeten sparen: Nederland heeft nu nog lang niet genoeg voor een berging vol. Maar De

“Het is moreel onfatsoenlijk om de beslissing over eindberging 100 jaar vooruit te schuiven” - Peer de Rijk

Wat is zekerheid als je het hebt over een oplossing die minstens 100 duizend jaar stand moet houden?

heid discussierondes met het publiek om de schijn op te houden dat er van alles gebeurt. Het eerste onderzoek was al in de jaren 80, er waren rondes in 2015, 2018 en nu is het Rathenau-instituut weer bezig. En steeds komen ze weer tot de conclusie: het onderwerp leeft niet, er is geen gevoelde urgentie en dat bemoeilijkt de discussie. Dat is toch geen wonder, als je mensen in het vooruitzicht stelt dat er pas over 100 jaar vervolgaan wordt gegeven?” Wordt het een keer concreet dan is het gelijk hommeles. Peter Zwiers is Statenlid van de PvdA in de Provinciale Staten in Drenthe. “Ik vernam in het *Dagblad van het Noorden* dat de Duitse regering keek naar een bergingslocatie vlak bij de grens met Nederland. Dat moeten we niet willen, dacht ik meteen. Mijn ouders hebben in 1979 geprotesteerd

tegen het voorstel om in de zoutkoepel bij Gasselte kernafval op te slaan.” Nu was het zijn beurt om in actie te komen. “Provinciale Statenlid Elke Slagt Tichelman van GroenLinks, meer dan twintig lokale raadsfracties en de Provinciale Statenfracties van Overijssel en Gelderland van PvdA, GroenLinks en SP sloten zich aan. Lokale media deden verslag en ondanks corona kregen we al snel 2.400 handtekeningen onder onze petitie tegen deze bergingslocatie.” Zwiers en zijn collega’s hopen van de Tweede Kamer een uitspraak te krijgen, die bewindspersonen kunnen overbrengen aan Berlijn. “Onze ervaring is dat politici graag moeilijke dossiers in grensgebieden oplossen, zo hebben we ook veel windmolens in dit gebied. Maar wat mij betreft krijgen onze inwoners een stem hierover.” □

Lente! De zon schijnt, en het regent... groene boeken. April is de Maand van de Filosofie, die dit jaar in het teken staat van de natuur, en mei is uitgeroepen tot de Maand van het Natuurboek. Deze verhalen zetten *Down to Earth* aan het denken (en doen!).

Tekst **Roos van Tongerlo** Beeld **Rinske Bijl**

Lezen tot je groen ziet

Als of al dat binnen zitten, waarbij iedere nieuwe dag op de vorige begint te lijken, ons heeft doen beseffen wat we zo missen: het onvoorspelbare, het weidse, het vrije en oncontroleerbare. De natuur. We trekken massaal het bos in, waar we in polonaise de paden verkennen. Ook boeken over de natuur zijn sinds de coronacrisis plotseling heel populair, volgens *Boekblad*. We hebben het helemaal ontdekt. Maar wat zou de natuur daar zelf van vinden? Twee themamaanden bieden je genoeg stof tot nadenken over die vraag.

Ieder jaar in april, tijdens de Maand van de Filosofie, vind je in Nederland en Vlaanderen lezingen, debatten en festivals rondom een filosofisch thema. Dit jaar is het thema De natuur was hier, waarbinnen de relatie tussen de mens en de natuur wordt verkend. Het is hoog tijd dat we daar goed over nadenken, vinden de mensen achter de themamaand. We hebben zo'n groot stempel gedrukt op de aarde, dat we zijn vergeten naar haar te kijken of te luisteren. Ze geven ons een filosofisch voorzetje: "Is 'de natuur' aan het verdwijnen? Of slaat deze als een dief in de nacht heimelijk met volle kracht terug? Wat is het verschil tussen de menselijke en niet-menselijke natuur, tussen 'cultuur' en 'natuur'? Bestaat dat verschil wel, of

heeft het nooit bestaan? Verdient de mens een aparte status ten opzichte van andere soorten en natuurverschijnselen? Of is het leven van een boom, dier of rivier net zo belangrijk als het leven van een mens?" Door de coronamaatregelen vinden veel van de activiteiten van de Maand van de Filosofie dit jaar online plaats. Zo kun je de Nacht van de Filosofie in Leeuwarden op 22 april via een livestream bekijken op dbieb.nl/te-doen/nachtvande filosofie. Eva Meijer gaat met Jelte Posthumus in gesprek over het essay dat ze schreef voor de Maand van de Filosofie, er zijn lezingen, columns en muziek van Nynke Laverman. Wie er wel op uit wil – niet zo gek met zo'n thema – moet even geduld hebben: een aantal activiteiten is verplaatst naar later dit jaar. Wel kun je je al inschrijven voor de collegedag van *Filosofie Magazine* op 10 september in de Zuiderkerk in Amsterdam (op filosofie.nl/collegedag-natuur). In de kerk word je een dag lang onderwezen in de filosofie van de natuur door hoogleraar Koo van der Wal over de ecologische crisis, filosoof René ten Bos over de mens en het weer, wetenschapper Angela Roothaan over hoe inheemse volkeren met hun relatie met de

natuur het goede voorbeeld geven, en filosoof en politicoloog Erno Eskens over dierenrechten.

Kijk voor het hele programma op maandvande filosofie/agenda.

Mei is de Maand van het Natuurboek, een initiatief van Uitgeverij Atlas Contact en tientallen boekwinkels in Nederland en Vlaanderen. Niet alleen zijn een hele hoop boeken over de natuur tijdelijk goedkoper, nu we voorzichtig weer op afspraak kunnen winkelen, vinden we in de winkel ook het gratis tijdschrift *Natuur voor echte lezers*. Daarin staan hoofdstukken uit allerlei boeken van natuurschrijvers, zodat je je goed kunt inlezen voordat je een keuze maakt. Als de coronamaatregelen het toelaten, gaan de schrijvers in mei op tour en geven ze lezingen in boekwinkels door heel Nederland en Vlaanderen. Houd je favoriete boekwinkel in de gaten!

Dikke kans dat je met al die natuurboeken door de bomen het bos niet meer ziet. *Down to Earth* maakt alvast een kleine selectie.

Natuur versus mens

Eilandleven

We worden met denken over de relatie tussen mens en natuur op weg geholpen door filosoof en schrijver Eva Meijer. Eerder schreef zij het boek *Dierentale*, waarin ze laat zien dat dieren veel slimmer en complexer met elkaar praten dan wij (arrogante) mensen denken. In april verschijnt *Vuurduin*, het essay van de Maand van de Filosofie. Daarin doet Meijer verslag van een week op Vlieland en onderzoekt ze het ecosysteem en haar eigen geschiedenis met het eiland. Wat ging er verloren, wat verdwijnt en wat zetten we daar nu tegenover?

Vuurduin: aantekeningen bij een wereld die verdwijnt,

Eva Meijer. Lemniscaat, 2021. ISBN 9789047713425. 84 pagina's, paperback.

Houvast

Samen met Stichting wAarde, waarvan hij directeur is, voerde Thomas van Slobbe wel 2000 gesprekken over de natuur met mensen op straat. Het begrip 'natuurlijk' verliest snel aan betekenis, ziet Van Slobbe. Daar worden mensen zenuwachtig van. Er wordt op straat vrij geassocieerd over de vraag: bestaat puur natuur nog wel? Van natuurlijk versus make-up, wolven en pacemakers tot aan vrijheid die kleef aan frisse lucht en buitenlucht die harde woorden verzacht. Het boek *Natuurvervaging: de strijd om wat natuurlijk is* gebruikt Van Slobbe om al die gesprekken te duiden, aan de hand van eigen inzichten en die van wetenschappers en vakmensen. Het resultaat zet aan het denken en ontroert: de mens zoekt naar zijn

plaats in het antropoceen, het tijdperk waarin we de natuur bovenal controleren. "We blijken kwetsbaarder dan we dachten, en niemand weet of we alles technisch weer in goede banen kunnen leiden. Veel mensen missen het houvast dat natuur hun van oudsher bood. En hebben heimwee naar de dagen dat de natuur natuurlijk was."

Natuurvervaging: de strijd om wat natuurlijk is, Thomas van Slobbe. Uitgeverij Noordboek, 2021. ISBN 9789056157180.

112 pagina's, paperback.

Lone wolf

Dan Richards doet in *Buitenpost* onderzoek door op reis te gaan. Hij trekt naar de stilte, nadat hij als kind gefascineerd raakte door het ijsberenvel dat zijn vader van een van zijn reizen had meegenomen. Waarom houden sommige mensen zo van afzondering en wildernis? Het zijn niet zomaar mensen: schrijvers, muzikanten, kunstenaars met de natuur als muze. Hij bezoekt het schrijvershuisje van Roald Dahl in Buckinghamshire, spooksteden in Spitsbergen, de woestijn van Utah en een vuurtoren in de Noord-Atlantische Oceaan. Eens zien of we via Richards' woorden tijdens een pandemie toch op reis kunnen. In ons uppie, lekker rustig.

Buitenpost: reizen naar de uiteinden van de wereld, Dan Richards. Atlas Contact, 2021. ISBN 9789045039985. 336 pagina's,

paperback.

Actie!

Aan de slag

Een must voor klimaatactivisten: de boeken van journalist en activist Naomi Klein. Ze schudde de beweging wakker met *De Shock-doctrine* en *No time*. Het is al wel langer tijd voor actie, maar nu is er *Hoe je alles kunt veranderen: de onmisbare gids voor de jonge klimaatactivist*, die Klein opstelde samen met jeugdboekenschrijfster Rebecca Stefoff. Het boek biedt voorbeelden, de nodige kennis van de klimaatcrisis, ideeën en instrumenten voor actie. “Het kan beangstigend zijn om je bezig te houden met de gevolgen van klimaatverandering”, schrijft Klein. “Maar laat je er niet door overweldigen. De grote demonstraties tegen racisme en voor klimaatactie tonen aan dat miljoenen mensen smachten naar verandering. We kunnen een betere toekomst bouwen als we bereid zijn alles te veranderen.”

Hoe je alles kunt veranderen: de onmisbare gids voor de jonge klimaatactivist, Naomi Klein & Rebecca Stefoff. Lemniscaat, 2021. ISBN 9789047713388. 254 pagina's, paperback.

Gouden plan

Bill Gates verwoordt het niet al te bescheiden: in zijn nieuwe boek vinden we volgens een van de rijkste mensen ter wereld “alles wat je

moet weten om de ergste gevolgen van klimaatverandering te kunnen voorkomen”. Dat juist Gates dit boek schrijft, heeft te maken met zijn werk voor de stichting van hem en zijn vrouw Melinda, de Gates Foundation. Tijdens zijn reizen naar de Sub-Sahara, zag Gates dat energie voor een hele hoop mensen niet vanzelfsprekend is: zo'n 860 miljoen mensen hebben nog altijd geen toegang tot elektriciteit. Gates besloot deze energie-armoede te bestrijden, zonder meer CO₂-uitstoot te veroorzaken, en tekende een plan op. Drie zaken staan voor hem niet ter discussie, als we het tij willen keren: we moeten de uitstoot van broeikasgassen terugbrengen naar nul. (Ja, nul!) Dat doen we door sneller en slimmer gebruik te maken van zonne- en windenergie, en we moeten volop inzetten op nieuwe technologie die ons daarbij kan helpen. Inkopers voor de klimaatactivist, en af en toe wat wereldvreemd en optimistisch, maar omdat het Bill Gates is die de stappen verderop in het boek confronterend concreet maakt is het zeker de moeite van het lezen waard. Maar hopen dat zijn hele rijke vrienden er ook aan beginnen.

Hoe we een klimaatramp kunnen vermijden: de oplossingen die er al zijn en de doorbraken die we nodig hebben, Bill Gates. Hollands Diep, 2021. ISBN 9789048855209. 288 pagina's, paperback.

Groen tijdens de lockdown

Van grijs naar groen

Journalist Caspar Janssen had 3 jaar geleden amper ervaring met tuinieren en slechts een balkon van 10 bij 1,10 meter in de stad. Maar hij ging ervoor! Zoals hij het beschrijft in *de Volkskrant*: “Anderhalf jaar slepen met planten, potten, potgrond. Anderhalf jaar ompotten, zaaien, planten, snoeien, herschikken, water geven, zoeken naar geschikte inheemse planten en zaadjes, lezen, ontdekken, sjouwen, achter bijen en zweefvliegen aanhollen om ze te determineren.” Zo maakte hij van die paar vierkante meters, veel advies van kenners, en 55 plantensoorten een safe space voor wie het moeilijk hebben: vlinders, bijen, wespen zelfs. Beestjes. Het project werd een serie in de krant én een boek: *Het bijenbalkon, van een kaal terras naar een zoemende balkonjungle*. Daarin neemt hij de lezer mee langs alle stappen richting de jungle, en maakt hij de balans op: is de biodiversiteit werkelijk gebaat bij één zo'n balkonnetje?

Het bijenbalkon, van een kaal terras naar een zoemende balkonjungle, Caspar Janssen. Atlas Contact, 2021. ISBN 9789045043739. 160 pagina's, paperback.

Afblijven!

Wie wél een tuin heeft, kan aan de slag met *De Tuinjungle: tuinieren om de wereld te redden*, door bioloog Dave Goulson. Hij werkt niet volgens een stappenplan, maar neemt ons mee de tuin in zodat we die leren begrijpen. Écht begrijpen, want wat er leeft tussen de stoeptegels en in de grond is ook voor ons van levensbelang. Meer lezen, minder doen. De afgelopen 100 jaar hebben we ons veel te veel bemoeid met wat leeft, stelt Goulson. Onze controledrift heeft het de natuur knap lastig gemaakt. Stoppen dus: met een paar kleine aanpassingen maak je van je tuin een natuureservaatje.

De tuinjungle: tuinieren om de wereld te redden, Dave Goulson. Atlas Contact, 2019. Speciale editie. IBSN 9789045039343. 304 pagina's, paperback.

Merlijn Twaalfhoven (45)

Is: componist en oprichter van The TurnClub
Missie: wereldproblemen aanpakken met een kunstenaarsmindset

Je hebt als componist over de hele wereld muziekprojecten uitgevoerd. Waarom? “Ik heb altijd muziek gemaakt op plekken waar ik iets kon veranderen, bijvoorbeeld in Palestina en op de grens van Noord- en Zuid-Cyprus. Schoonheid kan mensen verbinden op een manier die normaal niet lukt. Ik vind het belangrijk dat concerten niet binnen gebaande paden blijven, want anders is het gewoon meer of minder hoogstaand vermaak voor een afgebakende groep mensen.”

Organiseer je nog steeds muziekprojecten? “Geen composities voor koor en orkest meer, zoals ik eerder deed. Door Syrious Mission, een project in vluchtelingenkampen en wijken in Jordanië, realiseerde ik me dat ik om echt impact te hebben een grotere beweging op gang moet brengen. Daarom heb ik The Turn Club opgericht, waarin kunstenaars vanuit allerlei disciplines samenwerken om maatschappelijke vraagstukken op te lossen. We willen mensen aan het langetermijndenken zetten: hoe maak je toekomstgerichte keuzes? We gaan het theater in en naar festivals, en hopen zo mensen te bereiken die ervoor open staan. Samenwerken met anderen geeft hoop.”

Hoe zet je mensen aan het denken over de toekomst? “Je kunt alleen een langetermijnvisie ontwikkelen als je verbeeldingskracht hebt. Kunstenaars kunnen goed observeren, ze maken ruimte voor emoties en zetten de verbeeldingskracht aan. En ze durven te spelen: ze experimenteren en falen. Dat spelen zit in elke mens, maar is verdrongen door kortetermijndenken. Politici gaan daarin mee. Daarmee gaan ze voorbij aan wezenlijke dilemma's, de complexiteit van onze werkelijkheid wordt voor ons verborgen gehouden. Dat zie je sterk rondom de veranderingen die nodig zijn om klimaatopwarming te beperken. En wat je niet weet, kun je ook niet ervaren of veranderen.”

“Schoonheid kan mensen verbinden op een manier die normaal niet lukt”

Klimaatfictie

“Omdat de opwarming van de aarde nog veel meer mensen zal ontwortelen – ook degenen die de alarmerende voorspellingen afdoen als fictie – zal er een groot beroep worden gedaan op ons incasseringsvermogen”, schrijft Adriaan van Dis. “Zet de koffers maar klaar.”

Die koffers spelen een belangrijke rol in het verhaal. De hoofdpersonen in het boek worden allemaal gedwongen op de vlucht te slaan, voor overstromingen, dictators, voor elkaar. Maar waarheen kan je gaan als een orkaan de boel doet overstromen? Van Dis concentreert zich op de sociale gevolgen van klimaatproblemen, op de onderlinge spanning die onmiddellijk de kop opsteekt als alles fout gaat. De zwakkeren worden geofferd. (“We zijn geen ziekenbroeders”, roepen de soldaten die orde op zaken komen stellen als half Nederland is overstroomd. “Ons land is geen gesticht. Opruimen die handel.”) Jákob Hemmelbahn, zoon van Hongaarse vluchtelingen, ziet het gebeuren. Hij vindt het mensonwaardig en wil er tegenin gaan. Maar praten is riskant. “Er is een huiver in mijn pen gekropen en al jaag ik hem elke dag weg, mijn mond is óók een beetje bang geworden.” “Bekaf van beheersing” besluit hij de slachtoffers zelf aan het woord te laten. Dit leidt tot kwetsbare portretten, tot pareltjes van onmacht, woede en verdriet. Een priester, een hoer, een buurman en een kunstenaar, ze zijn allemaal onworteld en ze komen allen aan het woord. Ook de vluchtelingen uit het Oostblok, die geen Nederlands beheersen, in een situatie die aan elke taal ontsnapt.

“‘Hoeveel talen spreekt u wel niet?’ vroeg Meryem. ‘Zes, zeven,’ zei Jákob zacht. ‘U zou een geweldige spion zijn.’ Ze lachte, haar tanden vlekten van de lippenstift. Jákob legde haar omstandig uit hoeveel moderne talen je vroeger op school moest leren. Meryem onderbrak hem: ‘Maar spreekt u ook de taal van deze tijd?’”

Adriaan van Dis zoekt naar de juiste woorden. Hij speelt met ritme en met vorm, in wat hij zelf noemt “een bitter vrolijke vertelling”. Daarbij houdt hij ons – heel serieus – een spiegel voor. Waar gaat het heen, met Nederland? Juist nu de avondklok werd

ingesteld in de strijd tegen corona, kunnen wij niet ontkennen dat rampen tot inperking van vrijheid leiden.

En ook klimaatverandering leidt tot ontwrichting. Vooral als wij daar niets aan doen.

Thomas van Slobbe

KliFi, woede in de Republiek Nederland. Adriaan van Dis. Uitgeverij Atlas Contact, 2021. ISBN 9789025470869. 208 bladzijden, € 21,99.

PUBLICATIES

Veerkracht

Cal Flyn vertelt een verhaal van veerkracht: hoezeer de mensheid haar stempel ook heeft gedrukt op de aarde, de natuur herovert het terrein zodra de laatste mens vertrokken is. Flyn reist langs plekken die om diverse redenen – armoede, oorlog, natuurrampen, kernrampen – door de mens zijn verlaten, en doet verslag van hoe de natuur haar plaats weer inneemt tussen de ruïnes van onze beschaving. Ter illustratie: kijk naar pagina’s 2 en 3 van dit blad.

Verlaten oorden. Cal Flyn. Atlas Contact, april 2021. ISBN 9789045043036. 304 pagina’s, paperback. Prijs: € 22,99.

Vogelnestsoep

Jagen en verzamelen is tegenwoordig wel heel gemakkelijk geworden, zeker met een bonuskaart. Van ‘wild’ voedsel kun je niet meer echt spreken. Gina Rae La Cerva opent de jacht op ‘wild’ langs vogelnestsoep uit Borneo en Zweeds elandenvlees tegen liefdesverdriet. Hoe is ons eetpatroon veranderd sinds de steentijd en wat kun je nog koken volgens tradities uit de wildernis?

Eten uit de natuur. Gina Rae La Cerva. De Arbeiderspers, juni 2021. ISBN 9789029540261. 320 pagina’s, paperback. Prijs: € 24,50.

Zomereik

Tijdens de Maand van de Filosofie verschijnt ook een filosofisch kinderboek in het thema. Dit jaar over een wel heel bijzondere boom, door Bibi Dumon Tak (what’s in a name). De geliefde zomereik op de middenberm van de A58 bij Ulvenhout staat daar al 180 jaar. Maar nu moet de eik worden gekapt, zodat er nog meer auto’s langs kunnen razen. De eik doet zijn verhaal aan zijn vriend de gaai.

De eik was hier. Bibi Dumon Tak. Illustraties: Marije Tolman. Singel Uitgeverijen, april 2021. ISBN 9789045125329. 128 pagina’s, paperback. Prijs: € 9,99.

Fout hout

Illegale houtkap tiert nog altijd welig, ondanks de keurmerken voor ‘goed’ hout die wereldwijd zijn opgetuigd. En het speelt niet alleen in landen ver weg, blijkt uit de documentaire *WOOD*, te zien op het Movies That Matter Film Festival. De makers volgen de directeur van de Amerikaanse tak van Environmental Investigation Agency (EIA), Alexander von Bismarck (inderdaad, een nazaat van de oude Duitse bondskanselier). De ngo gebruikt undercovertechnieken om wereldwijde milieumisdrijven aan de kaak te stellen en werkt daarbij samen met lokale activisten en organisaties.

Zolang het alle partijen in de keten lukt onder de radar te blijven, kraait er geen haan naar fout hout. Voor EIA is het daarom zaak bewijzen te verzamelen, zodat overheden, handelaren en politie niet langer de andere kant op kunnen kijken. We zien hoe zij het spoor van illegaal Russisch hout uit het leefgebied van de Siberische tijger weten te volgen naar China. Daar verzamelen ze met verborgen camera’s bewijs, door zich te vermommen als inkoper van hout. Ter plekke ontdekken ze dat de grootste vloerenfabrikant van Amerika een van de afnemers is.

Op initiatief van een van de regisseurs wordt ook een grote Oostenrijkse houthandelaar succesvol ontmaskerd. De filmmaker maakt zich zorgen om de razendsnel verdwijnende bossen in haar geboorteland Roemenië. Houtkap op een heuvel vlakbij haar grootouders veroorzaakte aardverschuivingen en overstromingen, waardoor omwonenden hun huizen verloren. Was dit wel legaal? Nee, zo ontdekken Von Bismarck en een paar doortastende handlangers. Dat hun werk niet zonder gevaar is, wordt duidelijk zodra ze hun nummerplaten verwijderen voor ze samen op jacht gaan naar ‘een heterdaadje’. Als ze inderdaad op een illegaal transport stuiten, leidt dit tot een heftige confrontatie en geweld. De betrokken activist kan het gelukkig navertellen. Hij wel: nadat de film was opgenomen, werd een boswachter met sporen van mishandeling dood in een ravijn gevonden.

De film laat een aantal tactieken zien waarmee partijen die zich inlaten met fout hout aan de schandpaal kunnen worden genageld. Ook drones en apps spelen daarbij een rol. Het probleem is natuurlijk dat er dik aan fout hout verdiend wordt: houtgoud. Dat is niet waar deze film op wil inzoomen. *Wood* is een ode aan degenen die er met gevaar voor eigen leven iets tegen proberen te doen.

Wendy Koops

Wood is te zien op het Movies That Matter Film Festival, van 16 t/m 25 april.

ONLINE

Diamantstad

In de documentaire *Desert Paradise* worden de bewoners gevolgd van Oranjemund, een kleine oase midden in de Namibische woestijn. Nu de nabijgelegen diamantmijn uitgeput raakt, besluit diamantbedrijf NamDeb een groot deel van de medewerkers te ontslaan. Wat gebeurt er, als de grootste werkgever het stadje verlaat? Wordt het een spookstad, opgeslokt door het zand, of slagen de inwoners erin het diamantstadje opnieuw uit te vinden en aantrekkelijk te maken voor toerisme?

Desert Paradise, vanaf 29 april te zien via picl.nl.

TELEVISIE

Wantrouwen

Het nieuwe reportageprogramma *Randland* verdiept zich in mensen buiten de Randstad, die letterlijk of figuurlijk aan de rand van de samenleving staan en het gevoel hebben niet meer mee te tellen. In de aflevering *Veehouder of vuurvliinder* (24 april) zien we hoe de zeldzame vuurvliinder en andere dieren en planten de ruimte krijgen. Dat gaat ten koste van de boerenbedrijven in de Overijsselse Weerribben, die daardoor van vriend zijn verworven tot vijand van de natuur. *Beschadigd vertrouwen* (8 mei) focust op het Groningse aardbevingsgebied. Hier groeit een nieuwe generatie op in een wereld van diep wantrouwen jegens de overheid en een gebroken geloof in de toekomst.

Randland, vanaf 17 april wekelijks om 19.15 uur op NPO 2.

ONLINE

Intensieve visserij

In *Seaspiracy* (van de makers van *Cowspiracy*) wil filmmaker Ali Tabrizi in de voetsporen van zijn held Jacques Cousteau treden, tot hij ontdekt dat de oceanen er inmiddels verdomd beroerd voorstaan. Na een tijdje stranden schoonmaken, realiseert hij zich dat de hoeveelheid plastic afval in het niet valt bij de in zee achtergelaten visnetten. Waarom focussen veel ngo’s zich op microplastics en het verduurzamen van de visserij? De intensieve visserij moet gewoon helemaal stoppen, zo betoogt journalist George Monbiot hartstochtelijk. Die veroorzaakt de grootste problemen. Volgens Sea Shepherd vinden er aan de Franse kust bijvoorbeeld jaarlijks zesduizend dolfijnen de dood in de netten van de Franse vissersvloot. Bovendien verstoren grote vissersschepen, trawlers, de bodem zo dat er ontzettend veel CO₂ vrijkomt. Naast dierenleed en milieuschade, kleven er aan de visserij veel mensenrechtenschendingen, toont de film.

Seaspiracy, nu te zien op Netflix.

Politiek aan zet: Kies voor onze kinderen

65.179 mensen tekenden onze oproep aan de politiek voor eerlijk klimaatbeleid. En ontelbaar veel mensen stemden bij de verkiezingen voor hun kinderen. Bedankt daarvoor.

Nu is de politiek aan zet: Kies voor de toekomst van onze kinderen. Zet klimaat op 1 in het regeerakkoord!

milieudefensie.nl

Wij zijn ecosystemen

Soms verandert een verhaal je wereldbeeld zo, dat je ook je zelfbeeld moet overschilderen. Mij overkwam dat tijdens het lezen van Peter Wohllebens boek *Het verborgen leven van bomen*, waarin hij uitlegt dat bomen via het Wood Wide Web, een ondergronds netwerk van schimmels, water en voedingsstoffen uitwisselen. Een beukenboom met gebrek aan kalium krijgt van broer beuk een eind verderop een pakketje kalium via de bezorgdienst van de ondergrondse schimmelnetwerken. Sinds ik dat fascinerende verhaal las, is geen bos voor mij meer hetzelfde. Waar ik vroeger vooral individuele bomen zag staan, elkaar hoogstens betastend via rankende takken, blij ik nu tijdens een boswandeling in een gemeenschap van smoezende bomen te lopen. Buiten beeld doen ze allerlei geheimzinnigs. Misschien ook wel met mij als wandelaar.

Wie zijn hier nu eigenlijk de hoofdrolspelers? De schimmels, denk ik na lezing van een nieuw verhaal, dat de verwondering over de absurde complexiteit van het leven verder heeft aangewakkerd. Merlin Sheldrake vertelt in *Verweven leven, de verborgen wereld van schimmels* dat het grootste organisme ter wereld een sombere honingzwam is in de Amerikaanse staat Oregon. Deze zwam is in zo'n 2400 jaar ondergronds uitgegroeid over 9 vierkante kilometer en honderdduizenden kilo's zwaar.

Ik hoor de voetschimmels van de hersenwetenschapper al gniffelen over zijn hoogmoed

Negentig procent van de planten leeft dankzij mycorrhizaschimmels die bodemnutriënten opneembaar maken voor plantenwortels. Zonder schimmels geen planten en dus ook geen mensen. Ze huizen in elke krocht van ons lichaam. In je kruin andere dan in je kruis, in je darmkanaal weer andere dan in je ogen, oren en mond. Dankzij die meer dan veertig triljoen lichaamsmicroben ademen we zuurstof, verteren we voedsel, beschermen we onszelf tegen ziekten en plagen.

"Wij zijn ons brein", zei ooit een hersenwetenschapper. Ha, ha, ik hoor diens voetschimmels al gniffelen over zijn hoogmoed. Wij zijn ecosystemen, die uiteindelijk weer worden afgebroken door een ecologie van microben. Waar beginnen we zelf en waar houden we op? Toen zijn boek van de drukker kwam, maakte Merlin Sheldrake een exemplaar vochtig, liet het mycelium van de *Pleurotus ostreatus* erin groeien en toen die na verloop van tijd volwassen exemplaren van de oesterzwam leverde (te zien op YouTube), sneed hij een maaltje van de zwammen van het boek, bakte die met wat knoflook en at zo nogal letterlijk van zijn zelfbereide leesvoer.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op michiellbussink.nl.

Service | Recept

Voorjaarssalade met raapstelen en oesterzwammen

- 2 rode paprika's
- 500 gram oesterzwammen
- bosje raapstelen
- bosje lente-uitjes
- 2 eetlepels sesamzaad
- ½ eetlepel citroensap
- ½ eetlepel ketjap manis
- 1 theelepel mosterd
- zonnebloemolie
- 1 teentje knoflook
- mespunt sambal
- korianderblad

Snijd de paprika's in lange dunne repen en bak ze in de olie tot ze zacht zijn. Haal ze uit de pan. Snijd de oesterzwammen in repen en bak 3 tot 4 minuten op een hoog vuur in de olie waarin je de paprika hebt gebakken. Was de raapstelen, droog ze en snipper het bosje fijn. Snijdt ook de bosuitjes fijn. Rooster het sesamzaad in een droge koekenpan. Klop een dressing van citroensap, ketjap, mosterd en olie, en roer er de uitgeknepen knoflook en sambal door. Meng de oesterzwammen met de raapstelen, paprika en bosuitjes. Schep de dressing erdoor en strooi het sesamzaad en fijngesneden korianderblad erover.

Sparen, beleggen, investeren

Je (spaar)geld op een groene bank zetten, dat is het begin. Dan weet je zeker dat je poen niet naar bont, olie of plofkip gaat. Met beleggen in een groenfonds of investeren in micro-kredieten ga je een stapje verder. Ook als je niks te makken hebt, kun je wat doen: vraag je verzekeringsmaatschappij en pensioenfondsen waar jouw centen naartoe gaan. Er is 1300 miljard euro aan pensioengeld in Nederland. Genoeg voor een groene toekomst, maar dan moet er wel in geïnvesteerd worden natuurlijk.

Voordelen Overstappen is zo gedaan met de overstapservice. Er geldt een vrijstelling op belasting en extra heffingskorting bij groene beleggingen en groen sparen. Volgens het IMF is geen verschil in rendement tussen conventionele en duurzame beleggingen. **Nadelen:** Veel uitzoekwerk, als je zelf wilt beleggen of investeren. Rente op een spaarrekening bij een groene bank is laag. Er zijn niet genoeg groene projecten voor banken om in te investeren: sommige banken zijn daardoor gesloten voor nieuwe spaarders, volgens de Consumentenbond.

Volgens De Nederlandsche Bank spaarden we in 2020 meer dan ooit: 42 miljard euro. Dat is twee keer zoveel als het jaar ervoor: een gelukkige bijkomstigheid van de lockdown én een goed uitgangspunt voor groen herstel. Maar hoe zet je je (spaar)geld nou het beste in voor het klimaat? Down to Earth doet een duurzame duit in het zakje en zet een aantal mogelijkheden op een rij.

Zet je geld in op het klimaat. En hoe!

Impact In een poging de financiële wereld transparanter te maken is er sinds maart 2021 een Europees keurmerk voor duurzame beleggingen: de SFDR (Sustainable Finance Disclosure Regulation). Ook ontwikkelde de ASN Bank rekenmethoden om de CO₂-voetafdruk en biodiversiteitsimpact van bedrijven te meten. Niet alle groenfondsen zijn namelijk even groen: sommige investeringen worden duurzaam genoemd omdat bedrijven hun negatieve impact op milieu of klimaat proberen te verkleinen, terwijl andere bezig zijn met positieve verandering, zoals het vergroenen van de woestijn of het maken van klimaatvriendelijke airconditioning. Het investeren in die tweede categorie heet impactinvestment. Die manier van investeren wordt nog sneller hot dan de aarde.

Goed doel

Nederlandse huishoudens geven gul aan goede doelen. In 2018 was dat 2,4 miljard euro, berekende het Centrum voor Filantropische Studies. 632 miljoen euro daarvan ging naar natuur en milieu.

Voordelen Weinig werk, goed gevoel, veel keus. **Nadelen** Passief. Verschillen in effectiviteit tussen goede doelen is enorm.

Niet altijd duidelijk waar geld precies heen gaat. **Impact** De impact van een goed doel is moeilijk te meten. Toch doet Give Well er onderzoek naar, volgens de uitgangspunten van effectief altruïsme. Ook het Nederlandse platform Kinder legt goede doelen op die manier langs de meetlat. De belangrijkste criteria: hoeveel mensen kun je redden met je gedoneerde euro? Besteed je het aan een urgent probleem dat te weinig aandacht krijgt? Is het meet- en oplosbaar?

Grond kopen

Investeren in biodiversiteit hoeft niet via de bank, maar kun je ook zelf doen. Koop, eventueel samen met een stel andere enthousiastelingen, een stuk grond en maak er een voedselbos van of wordt Hereboer. Of betaal mee aan biologische landbouwgrond via Land van Ons of Stichting Aardpeer.

Voordelen Bij Stichting Aardpeer is financieel rendement te behalen, Herenboeren delen in de oogst. Moestuin of bos: je ziet de waarde letterlijk groeien. Een voedselbos vergt veel werk de eerste jaren, daarna gaat het vanzelf. **Nadelen** Grond is duur en vaak vervuild. Je moet wel van samenwerken houden. En geduld hebben: het aankopen van grond is niet altijd even makkelijk en een voedselbos heeft tijd nodig voordat je kunt oogsten. **Impact** 54 procent van Nederland bestaat uit landbouwgrond. Dat is ruim 2 miljoen hectare. Minder dan 5 procent daarvan wordt gebruikt voor biologische landbouw. 100 hectare is voedselbos. Volgens pril onderzoek door het Nationaal Monitoringsprogramma Voedselbossen slaan voedselbossen na 20 jaar bovengronds per hectare ongeveer 150 ton CO₂ op.

Duurzaam consumeren

Als je geld over hebt, kun je ook eens kijken naar hoe je consumeert. Betaal je de eerlijke prijs voor wat je eet, drinkt en draagt of ben je stiekem toch een koopjesjager? **Voordelen** Meer kwaliteit. Schoon geweten. Er is steeds vaker een duurzaam alternatief.

Nadelen Duurder in aanschaf. Er is veel greenwashing: het is soms moeilijk te bepalen wanneer iets echt duurzaam is. Kost meer tijd en moeite. Duurzaam consumeren is leuk, consuminderen is beter. **Impact** Wie betaalt, bepaalt, zegt men. Helemaal waar is dat niet: ook al doe je nog zo je best, als consument is je

invloed op het verbeteren van het klimaat beperkt. Alleen het laten staan van vlees en vliegtuig zet echt zoden aan de dijk. En je stem laten horen aan grote bedrijven. Daar zijn pas klimaatklappers te maken. 71 procent van de wereldwijde CO₂-uitstoot komt immers van honderd bedrijven.

Huis verduurzamen

Ook hiervoor hoef je de deur niet uit, behalve als je naar de bouwmarkt gaat. Stop je spaargeld in je huis en tel uit die (klimaat)winst! **Voordelen** Goed voor jezelf, het milieu en je portemonnee. Huis stijgt in waarde. Meer comfort. Je hoeft het niet alleen te doen: er zijn potjes, subsidies en initiatieven genoeg. **Nadelen** Oude woningen zijn lastig te isoleren. Grote investering. **Impact** Met zonnepanelen en warmtepompen ben je al lekker groen bezig, maar het echte verschil maak je door je huis

te isoleren. Logisch. Pas als je weet hoeveel energie je nodig hebt, kun je kijken naar hoe je die het beste opwekt. Milieu Centraal rekende uit dat je met het isoleren van je spouwmuur 1600 kilo CO₂ per jaar bespaart, versus 1200 kilo CO₂ per tien zonnepanelen of 750 kilo door een warmtepomp.

Lockdowngewoonten

Al meer dan een jaar blijven we zo veel mogelijk thuis en raken elkaar zo min mogelijk aan. We kunnen niet dansen in de club, niet werken op kantoor en niet uit eten met onze vrienden. De nieuwe regels hebben ruimte vrijgemaakt voor nieuwe gewoonten, met goede én slechte gevolgen voor milieu en klimaat. Welke zijn eigenlijk zo gek nog niet? En waar moeten we zo snel mogelijk weer vanaf?

Tekst **Rosa Hofgärtner** Beeld **Shutterstock**

Goede gewoonten

1. We zijn goed geworden in telecommunicatie.

Het afgelopen jaar hebben we een hele hoop Zoom-feestjes, Teams-vergaderingen en koffie-afspraken via Skype gehad. We leerden het belang van je microfoontje aan en uit kunnen zetten, weten nu hoe we onze achtergrond veranderen in iets leukers dan de slaapkamer en begrijpen dat een virtuele hand opsteken beter werkt dan door elkaar heen praten. Vrienden en familie zien we natuurlijk het liefst gewoon in levenden lijve, maar we weten nu dat op afstand communiceren voor zakelijke afspraken een prima alternatief is. We zijn het gewoon gaan vinden. Minder vliegen en autorijden bespaart niet alleen veel reiskosten, werknemers houden ook heel wat extra tijd en energie over voor ander werk als ze niet constant onderweg zijn. En bovenal: zakelijke reizen zijn voor internationale bedrijven een fikse bron van CO₂-uitstoot.

2. We gaan op vakantie in Nederland.

Omdat we niet naar het buitenland kunnen, bezoeken we een schapenboerderij in de Achterhoek, kamperen we op een wadden-eiland of verblijven we in een huisje in

Zeeland. Dat leidt niet alleen tot een flinke daling van onze CO₂-uitstoot, we ontdekken zo ook hoeken van ons eigen land die we nooit eerder hebben gezien. En de waarde van al die plekken: Nederland heeft prachtige en veelzijdige natuur te bieden die goede zorg verdient.

3. We ontdekten jomo (*the joy of missing out*).

Corona toont hoe een leven zonder fomo (*the fear of missing out*) eruit ziet: we staan later op, douchen gemiddeld later en hebben zeeën van tijd om te besteden aan alternatieve activiteiten nu we niet meer naar het café, de bioscoop, sportschool of buurthuis kunnen. We bakken ons eigen zuurdesembrood, zoeken vegan recepten op, koken met lokale en seizoensgroenten, en hebben eindelijk het geduld om eens wat stekjes te planten en een moestuintje bij te houden.

4. We kopen massaal (elektrische) fietsen.

Nog nooit kochten we zo veel fietsen als in het afgelopen jaar. Dat is niet alleen goed voor het klimaat en milieu, maar ook voor onze gezondheid. De verkoop van elektrische fietsen gaat ook keihard: maar liefst een derde van de nieuw aangekochte fietsen is elektrisch. Elektrische fietsen kunnen in

veel gevallen een goed alternatief zijn voor de auto. En nog een voordeel: je hoeft nooit meer in de file te staan!

Slechte gewoonten

1. We leven met minder structuur en zorgen minder goed voor onszelf.

Nu de grens tussen slaapkamer en kantoor is vervaagd, lopen werk en privé (soms letterlijk, als iemand op de achtergrond door je Zoom-call loopt) in elkaar over. We eten niet meer met dezelfde regelmaat als op kantoor, we werken minder op vaste uren en niet meer op een afgekaderde plek. Dat we de werkdag minder goed kunnen afsluiten zorgt voor stress. Terwijl we activiteiten waardoor we kunnen opladen en die ons ontspannen, zoals een sport- of schilderklasje, vaker moeten missen. Een goede gezondheid heeft natuurlijk veel voordelen, maar dit is er eentje die vaak over het hoofd wordt gezien: we kunnen niet zorgen voor de planeet als we niet goed voor onszelf zorgen.

2. We laten veel meer afval liggen.

Na een zonnige weekenddag liggen de bossen en parken vol met plastic en verdoemde mondkapjes, tot frustratie van de boswachters. Dat plastic niet goed is voor de natuur

Zo pakken we die gewoonten aan:

1. **Neem de tijd en aandacht om goed voor jezelf te zorgen:** probeer regelmatig te eten, werk als het kan niet in je slaapkamer (of in de buurt van je bed), sport regelmatig en eet gezond. Het kan helpen om je dit voor te nemen samen met iemand anders, zodat je elkaar eraan kan houden.
2. **Neem voortaan altijd een afvalzak en een prikstok mee als je in de natuur op stap gaat.** Die zijn niet duur en kun je gemakkelijk online bestellen. Zo kan je je eigen en andermans afval opruimen.
3. **Met NLvoorelkaar.nl sla je twee vliegen in één klap:** deze organisatie zoekt mensen die tijdens de pandemie (video)bellen met mensen die een praatje goed kunnen gebruiken. Ook vind je er mensen uit de buurt, die je kunt helpen door eens boodschappen voor ze te doen of een keertje te koken.
4. **Houd een lijstje bij met al je ideeën voor goede protestborden, gebruik deze tijd om (online) te mobiliseren en te organiseren.** Zo sta je sterker dan ooit in de startblokken en kun je meteen massaal de straat op als het weer mag!
5. **Raak niet te veel gewend aan (het comfort van) de auto. In plaats van een auto te kopen, kun je ook lid worden van een autodeel-systeem: zo kan je straks zonder gedoe meteen weer overstappen op het openbaar vervoer.**

wisten we al, maar tot overmaat van ramp raken dieren nu ook nog eens verstrikt in de zwerfkapjes. Dat we het bos met z'n allen hebben (her)ontdekt is natuurlijk prachtig, maar het zou niet ten koste mogen gaan van de natuur.

3. We staan minder in contact met de buitenwereld.

We ontmoeten minder nieuwe mensen en hebben weinig spontane praatjes met vreemden. Maar juist die spontane ontmoetingen zijn een belangrijke bouwsteen voor een solidaire maatschappij: wanneer je wordt blootgesteld aan andere perspectieven en nieuwe inzichten, is het makkelijker om sommige thema's in een ander daglicht te zien en begrip op te brengen voor andersdenkenden. Zonder solidariteit en saamhorigheid wordt het wel heel moeilijk om het klimaatprobleem op te lossen.

4. We gaan minder vaak en minder massaal de straat op om te protesteren.

We hebben minder middelen om machthebbers te bereiken met onze boodschap. We leerden te protesteren via sociale media en staan met allerlei hashtags en selfies in de aanslag. Toch werkt het nog altijd beter om machthebbers ter verantwoording te roepen met duizenden mensen op de straat. Via sociale media staan we vooral in contact met het bekende en blijven we binnen onze bubbel: een omgeving die vooral bevestigt wat we al weten en wat we willen zien. Op straat bestaat die filter gelukkig niet. Laten we dus, zodra het weer kan, zo snel mogelijk de openbare ruimtes weer opzoeken.

5. We zijn gestopt met openbaar vervoer en pakken in plaats daarvan de auto.

Moet je toch een keer de grens over of wil je bij je oma op bezoek? Dan is de auto nu wel

een heel handig vervoersmiddel. Het openbaar vervoer is er door corona niet aantrekkelijker op geworden: sommige mensen zijn bang om besmet te raken in de bus, trein of tram, voor anderen is het openbaar vervoer vooral onhandig geworden omdat treinen en bussen minder vaak rijden en minder goed op elkaar aansluiten. Van de daling in luchtvervuiling die we zagen aan het begin van de lockdown is al bijna geen sprake meer. Mensen die normaal het openbaar vervoer namen, hebben nu toch een auto gekocht. Anderen raken eraan gewend om altijd de auto te pakken en overwegen het openbaar vervoer daardoor minder. Als dit niet verandert in de komende maanden, kunnen we post-corona weleens met meer ongezonde uitlaatgassen zitten dan ervoor. □

Ledencongres (ALV) van Milieudefensie

Daar ben jij toch ook bij?

Waar: via livestream

Wanneer: zaterdag 5 juni van 10 tot 13 uur

Maakt jouw stem het verschil? Meld je aan!

Meer informatie ontvang je zodra je je hebt aangemeld. Alle leden krijgen 2 weken van tevoren een mail om te kunnen stemmen. Onder andere over ons jaarverslag.

De Algemene Ledenvergadering is onderdeel van het ledencongres, afgewisseld met muziek, lezingen en workshops.

Ga naar milieudefensie.nl/alv en meld je aan!

**zaterdag
5 juni
10.00 -
13.00 uur**

Wil je meer weten?

Neem contact op met de Servicelijn
020-6262620, service@milieudefensie.nl.

Foto: Milieudefensie / Mariëke Wijnjes

Vacature

Ter aanvulling van het huidige team zoekt de redactie van Milieu-Visie nieuwe collega's.

Ben je iemand met hart voor het milieu, voor de vereniging Milieudefensie en haar leden? Dan ben je wellicht degene die ons team kan komen versterken.

WAT GA JE DOEN?

- Verzamelen van kopij
- Lezen en beoordelen van kopij
- Aandragen van onderwerpen
- Schrijven van artikelen
- Vergaderen (4x per jaar, eventueel digitaal)
- Overige werkzaamheden

Dat alles in collegiale samenwerking met de andere redactieleden.

WAT VRAGEN WE VAN JE?

- Belangstelling voor ledencontact
- Belangstelling voor discussie over milieugerelateerde onderwerpen
- Belangstelling voor discussie over de vereniging zelf
- Affiniteit met taal en tekst
- Betrokkenheid bij het werk

WAT BIEDEN WIJ JE?

- Betrokken collega's en contacten
- Invloed op milieuonderwerpen
- Invloed op de inhoud van het blad
- Nuttig werk ten gunste van milieu en vereniging

ENTHOUSIAST?

Voor meer informatie of aanmelden: ledenbulletin@milieudefensie.nl

Colofon

Down to Earth

Nummer 64, april 2021

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact

Postbus 19199,
1000GD Amsterdam,
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie

Carolien Ceton (hoofdredacteur),
Roos van Tongerloo (redacteur) en
Rinske Bijl (redacteur)

Redactieraad

Marlijn Dingshof, Karen van den Einde,
Erica Meijers, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving

8-13 Ontwerpers, Marjan Peters.
www.8-13.nl

Druk

Senefelder Misset.
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement

Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers.
Je bent dan ook lid van Milieudefensie.
Wijzigingen kan bij de Servicelijn:
service@milieudefensie.nl of
020 626 26 20, ma t/m do van
09.30 - 16.30 uur. Opzeggen kan via
020 205 14 21, ma t/m do 08.30 -
21 uur, vr 08.30 - 18 uur, za 10 - 16 uur.

Advertenties

YUNO,
Henriëtte Tomassen,
06 508 44 808
info@yuno.nu,
www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

Nationale Postcode Loterij en alle deelnemers: bedankt!

We zijn blij met de voortzetting van onze samenwerking de komende 5 jaar. Dankzij de structurele steun van de Postcode Loterij hebben wij een lange adem om:

- grote vervuilers als Shell ter verantwoording te roepen;
- een duurzaam herstel van ons land op de kaart te zetten;
- wereldwijde ontbossing tegen te gaan;
- het klimaat op 1 te zetten bij de politiek.

Wij worden gesteund door

**Samen hebben we invloed.
Hoe geef jij onze aarde door?**

Bijlo belt...

... een baltsende grutto

“Grutto, utto, utto, utto...”

“Ha grutto, met Bijlo, ijlo, ijlo, ijlo.”

“Hé Bijlo, ben je ook in de balts?”

“Nee, dat werkt bij ons mensen anders, ik parafraseerde je een beetje. Hé, maar gefeliciteerd!”

“Met het vliegveld bedoel je? Of beter, met geen vliegveld, dank je wel... Nou, dat konden we wel gebruiken, zo’n overwinning, want het gaat nog steeds echt heel beroerd. Het is een opstekertje.”

“Erg stoer. Leg jij het even uit, grutto, aan de lezertjes, hoe het zit.”

“Ja. Wij vliegen elk jaar grofweg van Senegal naar Nederland, op eigen kracht hè, in tegenstelling tot jullie. En dat vliegen doen wij niet voor de lol, ook in tegenstelling tot jullie. Maar dat is een takke-eind, Senegal. Dus, wat doen we, we pauzeren op de zuidoever van de Taag, vlak bij Lissabon. Daar kunnen we onbeperkt engerlingen en emelten eten, of hoe heten die larven bij jullie, dat weet ik niet precies. Maar, wat is het geval? De Portugezen wilden, ten behoeve van de mens, alsof die niet al genoeg vertrapt, een vliegveld aanleggen! Een vliegveld, op onze vliegroute, voor toeristen. De kluten hadden er ook ongelooflijk de schurft over in, en kluten, die moet je niet tegen je krijgen, dan is de boot aan. De ooievaars, de flamingo’s, de purperreigers, de zilverreigers, iedereen was woedend.

Dus toen hebben we een petitie opgesteld. De flamingo’s deden niet mee, die kijken neer op dat soort acties, vreselijk arrogant gevogelte is dat. Maar het heeft dus gewerkt. Althans, voorlopig, want je weet het nooit met de mens. Ik zit nu lekker in Broek en Waterland, ja ik, mijn vrouw is onder een maaimachine terechtgekomen. Utto, utto, sorry dat ik doorbalts, maar ik moet wel, ik ben tenslotte ooit gekozen tot Vogel van Nederland. Volgens mij heb ik zelfs op jullie geld gestaan, toen jullie nog die goeie ouwe gulden hadden. Maar ik zit hier dus, en straks vlieg ik weer naar Mozambique, maar ik ben zo bang dat als ik volgend jaar weer aan de Taag geraak, dat ze dan toch dat vliegveld hebben aangelegd. Waarom maakt die zogenaamde kroon op de schepping toch altijd alles kapot? Wat is dat, weet jij dat Bijlo, ijlo, ijlo?”

“De mens denkt vaak in cijfers grutto, in targets, in winst. De mens vergrast zijn land, de mens ontwatert, de mens houdt van monocultuur en de mens is ongelooflijk jaloers op jou, grutto, omdat jij wel kan vliegen en hij niet. Daarom bouwt hij vliegtuigen en vliegvelden. Maar we gaan alles in het werk stellen om te zorgen dat dat hele vliegveld voor altijd van de baan is.”

“Hé, ik hang op, ik zie een leuke griet. Dank je voor de support, Bijlo, doe!”

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

Bespaar slim energie met TONZON: andere techniek, beter effect en de meest milieuvriendelijke isolatie

TONZON

Schone, drogere kruipruimte

Het wonen boven een vochtig gat in de grond is niet prettig en ongezond.

Door een onderdruk wordt continu vochtige lucht uit de kruipruimte de woning ingezogen. Dit vocht moet door ventilatie weer worden afgevoerd. Dit kost energie en daar willen we juist zo weinig mogelijk van gebruiken. TONZON Bodemfolie stopt de verdamping van vocht uit de bodem, remt het vrijkomen van schadelijk radongas en zorgt zo voor een schone, drogere kruipruimte. Misschien wel de meest duurzame maatregel voor veel Nederlandse woningen. Het biedt talloze voordelen waaronder energiebesparing. De Bodemfolie is volledig recyclebaar en ook zelf aan te brengen.

Wat doe jij om energie te besparen?

TONZON biedt een verzameling van efficiënte oplossingen om warmteverlies tegen te gaan. Het CV-optimaliseringspakket bestaat uit de ketelfolie, de radiatorfolie en de bandagefolie inclusief de supermagneetjes voor de eenvoudige bevestiging. Met deze simpele maar effectieve toepassingen kom je al een heel eind. Koop jouw CV-optimaliseringspakket in onze webshop.

Voor meer informatie ga naar:
www.tonzon.nl/warmtelekken

IEDEREEN DOET WAT.

Andere techniek, beter isolerend effect

Vloeren verliezen vrijwel alle warmte aan de onderkant. Andere soorten isolatie beperken wel het warmteverlies door geleiding, maar stralen de doorgelaten warmte aan de onderkant gewoon uit. Zo lekt 24 uur per dag warmte aan de onderkant weg, waardoor nieuwbouwwoningen met vloerverwarming nog niet echt energiezuinig zijn. Het unieke TONZON Thermoskussen reduceert deze warmtestraling trapsgewijs tot vrijwel nul. De vloer wordt sneller warm, bereikt een hogere temperatuur en houdt de warmte langer vast. Meer comfort met minder energieverbruik.

TONZON
sinds 1980

tonzon.nl
info@tonzon.nl
+31 (0)53-433 23 91

